

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 10
(17498)

2008 чылдың
ЯНВАРЬ 31,
четверг

Садар өртөө
4 рубль.

Ажыглалга кирер тудугда

ШАГААГА БЕЛЕК

Шагаа айында национал музейниң чаа бажыңы ажыглалга кирер. Каш чыл иштинде туттунуп келген бо тудуг ам-на эжиин ажыдары ол. Он беш чыл иштинде туттунуп келген бо тудугга он ажыг тудуг организациялары солчуп келген. Эң сөөлүндө «Остов» ААН тудугну доосканы ол.

Бо хүннерде Кызылдың төвүндө ажыл кидин түлүк. Экспонаттарны дажыглап, залдарны дерип – музей ажылдакчылары чаа оран-савазын хевир кирип эгелээн. Көшкөн «аалдың» ат-сывын бижээн «Тыва Республиканың Национал музейи» деп бижик көстүп келген.

Январь 28-те чаа тудугга ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол барып чорааш, дараазында чүүлү чугаалаан: «Музейде шыгжаттынып чыдар улус көрбээн материалдарны ам-на делгеп, чонга көргүзөр аргалыг болурувус ол-дур. Чаа музейниң дерилгези оон чараш архитектуразын таарышкан, оон деңгелинде турарын чедип алыр ужурлуг бис. Саң-хөө талазы-биле чедир көрдүмнээн чүүлдер бар болза, ону база чедир көөр апаар бис».

9600 кв. метр, чаа музейниң шөлү ол хире. Ол дөрт каттыг, аңгы-аңгы залдарлыг.

—Дерилдени чоорту доозар бис. Кыжын көжүрүп болбас экспонаттарны чылы берген үеде кириер апаар. Фондуларнын шыгжамыр залын кургадырынга база чайгы үе таарымчалыг болгай. Ам чаа музей кирген соонда кандыг-даа нарын экспонаттарны шыгжаар, чонга көргүзөр аргалыг апаар бис. «Хааннар шынаазының» алдыны база ам Кызылга «киир бижиттинер». Өске чурттарже

делгелгелерже үнер-даа апарза, моон чоруур апаар. Бистиң музейивистин скиф үезиниң коллекциязын Лувр ам безин сонургап эгелей берген болдур ийин—деп, сайыт Вячеслав Донгак чугаалап турар.

Февральдың эгезинде музей ажыглалга кирер дээрзин тудуг сайыды Александр Гришеленок база бадыткаан.

Дина ОЮН.

Россияның Президентизинге

кандидаттың төлээзи — ШОЛБАН КАРА-ООЛ

РФ-тин Президентизинге кандидат Дмитрий Медведев Тывага бодунуң соңгулда кампаниязын чорударының бүрүн эргелерин республиканың Баштыңы Шолбан Кара-оолга берген. Ол Президент соңгулдаларынга «Чангыс демниг Россия» партиязының Тыва Республика талазы-биле төлээзи болур болгаш кандидат Дмитрий Медведевтин адындан база Россияның дөрт каттышкан партияларының кандидатының соңгулдаларының талазы-биле Тывага штабтың ажыл-чорудулгазын баштаар. Штабтың оперативтиг башкарылганын республиканың Чазаның Аппаратының удуртукчузу Владимир Кочергин боттандыраар.

Байыр чедиришкени

"Башкы" сеткүүлү 15 харлаан

—Хүндүлүг Николай Салчакович!

«Башкы» сеткүүлдүн редакция коллективиниң кежигүннери!

Төлүңер болур «Башкы» сеткүүлдүн чырыкче бир дугаар номери үнгенден бээр 15 чылы-биле сеткилдиг ханызындан байыр чедиришкенин хүлээп ал көрүңер.

Үениң негелдези-биле тургустунган «Башкы» сеткүүл республиканың өзүп оран салгалын өөредип кижизидер берге болгаш буянның үлө-херектерин идепкейли-биле күүседип турарын бадыткап келген.

Баштайында ол башкыларга эртем-сайзыралдыг болгаш методиктиг сеткүүл кылдыр үнүп эгелээн болза, «Башкы» чоорту хөй номчукчулар-лыг солун сеткүүл апарган. Ону башкылар, студенттер, эртемденнер, дээди өөредилге черлериниң база техникумнарның башкылары, назы четпээн уруглар өөредилге албан черлериниң ажылдакчылары болгаш ада-иелер номчуваашан, кады ажылдажылганы чорудуп эгелээн. Педагогика эртемниң болгаш практиказының бүгү-ле чаа чүүлдерин чырытпышаан, өөредилге болгаш кижизидилге ажылының мурнакчы дуржулгазының индири болуп, инновациялыг методтарның болгаш технологияларның шигээдикчи шимчедикчи күжү болуп келген. Тывага национал школаның тургустунушкунунга болгаш хөгжүлдезинге «Башкының», оон ажылдакчыларының кирип келген үлүг-хуузу улуг. Юбилей-сеткүүл ылаңгыя мурнакчы педагогиканың арга-дуржулгазын ырак-узак көдээ черлерге чедиреринге кол рольду ойнап турар.

Педагогика болгаш ада-ие ниитилелдериниң сеткүүлге хүндүктели чылдан чылче өзүп оран, ол дээрже редакция коллективиниң чогадыкчы ажылдакчыларының ажыл-херээнге төнчү чок бердингениниң болгаш бир демниг чоруунуң ачызы-дыр.

Редакцияның ажылдакчыларынга болгаш сеткүүлдүн бижикчилериниң улуг армиязынга чаа-чаа чогадыкчы чедишкенин, сонургаачал болгаш биче сеткилдиг номчукчуларны, эң дидим бодалдарны болгаш планнарны амыдыралга боттандыраарын, быжыг кадыкшылды болгаш аас-кежикти сеткилимниң ханызындан күзедим.

Хүндүткел-биле,

Ш.КАРА-ООЛ

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы

«Шын» солунуң редакциязы «Башкы» сеткүүлдүн коллективинге байыр чедирип, чогадыкчы чедишкенин, демир-үжүңнүң бажы чидиг болурун күзеп тур.

Көдээниң хөөннери

«Деспеңниң» хоочун малчыны

Кыштаглаашкын

Тес-Хем кожуунуң «Деспең» МУБ-тун малчыны Кара-оол Санаевич Самба (чурукта) төрөөн ажыл-агыйынга хой кадарып эгелээнинден бээр 23 чылдың нүүрүн көрүп турар. Ол үениң иштинде чеже-чеже шээр малды өстүрбээн дээр.

Ынчалза-даа Кара-оол Санаевич шаа-биле белеткенип алган. Ол мурнунда чылдар ышкаш эки көргүзүлгелер болурун кызыдар. Хоочун малчының хойлары бир ай хире болгаш төрүп эгелээр.

ЮРИЙ ДАРБАА.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Ажылдап келген чылдарында удуртукчуларга черле көргүзүлгелери багай диртип көрбээн. Харын-даа чыл санында 100 төрүүр хойдан 100 ажыг хураганнарны ал келген. Ынчанга-ла оларның Зоя Шимит-ооловна-биле өг-бүлезинде күрүне шаңнал-макталдарының хөйү ол.

Кара-оол Санаевич амгы үеде 320 күрүне хоюн кадарып турар. Оларның 150-и тыва уксаалыг мал. Бо хойларның уксаажыдылганын Кызылдан эртемденнер С.С. Монгуш биле Л.Д. Шимит экижидип, оларга хамаарыштыр шинчилел ажылдарын чорудуп турар.

Хойжунуң аалы Үттүг-Ак деп черде кыштап турар. Эрткен чай кандаашкынныг болганы-биле тус черге оът-көк хирелиг үнген.

Ынчалза-даа Кара-оол Санаевич шаа-биле белеткенип алган. Ол мурнунда чылдар ышкаш эки көргүзүлгелер болурун кызыдар. Хоочун малчының хойлары бир ай хире болгаш төрүп эгелээр.

ЮРИЙ ДАРБАА.

Авторнуң тырттырган чуруу.

СУУРДА

Чыраа-Бажы сумузуңуң чону 2020 киж, өреге саны 451, эрткен чылда 32 чаш уруглар төрүттүнген. Россияның Президентизиниң идип үндүрген дөрт национал төлөвилелдерин чурттакчы чон херек кырында амыдыралда ажыглап, өөрүп, чоргаарланып турар.

КӨДЭЭНИҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

Чыраа-Бажында 8 өг-бүлө бажың, а 118 киж мал садып алыры-биле күрүне чээлилерин алган. Аныяк өг-бүлелер Ю.К. Куулар, Б.А. Сарыглар, Б.Х. Монгуш, Ш. Куулар, Ч.Э. Ооржак олар көрүштүг, чараш бажыңнарны тудуп, доозуп турарлар. Эрес-оол Маадыр-оолович Куулар «Угулза» аттыг биче бүдүрүлгени ажыдып алган соңга-хаалгалар кылып, садып турар.

ӨӨРЕДИЛГЕ

Бо төлөвилелдин адыры-биле школа 481 муң рубль өртектиг амгы үениң негелделеринге дүгжүп турар химия кабинетиниң дериг-херекселин

Чыраа-Бажындан медээлер

алган. Школаның баазыынга баш таарар черни ажыткан, оон херекселин өртөө 18 муң рубль, ында А.К. Дарбий, М.Д. Сат ажылдап турар.

Хоочун башкы К.К. Монгуштуң эгелээшкени-биле «Школачыларны национал культура, езу-чаңчылдарга кижизидер талазы-биле өөредилгениң немелде программасы» деп шенелдени 2007-2008 өөредилге чылында эгелей берген.

ТУРА-СОУУ УЛЕГЕР

Аяс Лопсан Чечен дайынынга киришкеш, бертинген бол, оон тура-соруктуу, омак-сергээ кандыг-даа кижини магададыттар. Ол машинаны боду башкарып, каяа-даа четкеш келир.

Аяс Чыраа-Бажы ортумак школазын 1996 чылда дооскан. Чангыс чер-чурттугларынга оон мөзү-бүдүжү улуг чоргаарал, ажы-төлүн сургаарынга улегер-чижек болуп чоруур, ынчанга оон адын өөренип турган класынга тывысса деп саналдыг мен.

Оолак КАРА-САЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Президентизиниң 1995 ч. 06. 30-де № 279 Чарлыын күш чок деп санаарының дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республиканы Чазаның Даргазының эрге-байдалдарының дугайында» Конституция хоойлузунун 7 чүүлүн удуртулга болдуруп, **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың Президентизиниң 1995 ч. 06. 30-де «Тыва Республиканың Президентизиниң төлээзиниң — кожуунун, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның чагыргазының даргазының кожуун (хоорай) чагыргазының хей-ниити тургузулгалары-биле ажыл-чорудулгазын дүүштүрериниң талазы-биле оралакчызының дугайында» Дүрүмнү бадылаарының дугайында» № 279 Чарлыын күжүн чидирген деп санаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болуп кирер.

Кызыл хоорай

2007 чылдың декабрь 3 № 217

Тыва Республиканың Президентизиниң 1994 ч. 03. 11-де № 207 Чарлыын күш чок деп санаарының дугайында

Тыва Республиканың «Тыва Республиканы Чазаның Даргазының эрге-байдалдарының дугайында» Конституция хоойлузунун 7 чүүлүн удуртулга болдуруп, 2006 чылдың 03. 13-те «Реклама дугайында» № 38-

ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүрер сорулга-биле **доктаадырым болза:**

1. Тыва Республиканың Президентизиниң 1994 чылдың 03. 11-де «Ак сеткилдиг эвес рекламадан хереглекчилерниң эргелерин камгалаарының дугайында» № 207 Чарлыын күжүн чидирген деп санаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болуп кирер.

Кызыл хоорай

2007 чылдың декабрь 24 № 227

Л.К. Салчак дугайында

1. Тыва Республиканың Алкоголь продукциязын күрүнө монополиязын ханды-рарының талазы-биле албанның удуртукчузу албан-дужаалындан Людмила Кимовна Салчакты хостаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болуп кирер.

Кызыл хоорай

2008 чылдың январь 25 № 4

Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин күрүнөден башкаарының болгаш лицензия бээриниң талазы-биле албанның удуртукчузунун дугайында

1. Тыва Республиканың Конституциязының 111 чүүлүнүн 2 кезээниң «3» пунктунга дүүштүр Тыва Республиканың Ажыл-чорудулганың чамдык хевирлерин күрүнөден

башкаарының болгаш лицензия бээриниң талазы-биле албанның удуртукчузунга Людмила Кимовна Салчакты томуйлаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнден күштүг болуп кирер.

Кызыл хоорай

2008 чылдың январь 25 № 5

Тыва Республиканың күрүнө шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Республиканың социал адырының кадрларын өөредиринге болгаш белеткээринге кириген үлүг-хуузу база үре-түннелдиг күш-ажылы дээш

«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты

Челябинскиниң юридиктиг техникумунун директору **Александр Павлович Большаков** тыпсыр.

Республиканың социал адырының кадрларын өөредиринге болгаш белеткээринге ачы-хавыязы база үре-түннелдиг ажылы дээш

Тыва Республиканың Даргазының Хүндүлел бижии-биле

Челябинскиниң юридиктиг техникумунун директорунун бот-өөредилге талазы-биле оралакчызы **Екатерина Ивановна Под-**

бережнанын шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың январь 25 № 7

«Тыва Республиканың Улустун башкызы» хүндүлүг атты

В.Л. Биче-оолга тыпсырының дугайында

Республиканың улус өөредилгезиниң адырынга хей чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың Улустун башкызы» хүндүлүг атты Тываның күрүнө университетиниң бүгү-ниити төөгүзүнүн кафедрасының доцентизи **Василий Ламажикович Биче-оолга** тыпсыр.

Кызыл хоорай

2008 чылдың январь 25 № 8

В.Н. Савиныхты Тыва Республиканың Ордени-биле шаңнаарының дугайында

Республиканың фото-чурук уран чүүлүнүн хөгжүлдезинге кириген үлүг-хуузу болгаш хей чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Ордени-биле** Тыва Республиканың «Ту-винская правда» солунунун редакциязы күрүнө албан чериниң фото-чуруктар килдизиниң эргелекчизи **Владимир Никандрович Савиныхты** шаңнаар.

Кызыл хоорай

2008 чылдың январь 25 № 9

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазанда

ТҮҢНЭЛДЕР ҮНГЕН, СОРУЛГАЛАР САЛДЫНГАН

Тыва Республиканың Чазаның бо чылдың январь 29-та болуп эрткен калбак хуралына 27 айтыргы чугаалашкаш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган. Мурнады хөгжүдөр дөрт национал төлевилелди 2007 чылда күүсеткениниң түңнелдериниң болгаш 2008 чылда оларның сорулгаларының дугайында айтырларны бүгү талаалыг сайгарып көөрүнчө кол кичээнгеи угландырган.

Хурал үезинде.

«Өөредилге» национал төлевилел

Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды Петр Морозов илеткел кылгаш, 2007 чылда «Өөредилге» национал төлевилелди күүседиринге бүгү деннелдин бюджетинден 178,6 млн. рубльди бергенин, ол 2006 чылга деннээр, 10 хуу өскенин, республиканың эң тергиин 15 школазы федералдыг бюджеттен күрүнө деткимчези бир-бир млн. рубльди алганын, 4 өөредилге албан чери ТР-ниң Чазак Даргазының 1 млн. рубль хемчээлдиг Грантызының эдилекчилери болганын, республиканың эң эки ажылдыг 153 башкызы, класс удуртукчузу федералдыг болгаш республика бюджетинден акша шаңналын алганын дыңнаткан.

Талантылыг аныяктарга күрүнө деткимчезин көргүзөр хемчеглерин ап турар. Республика бюджетинден Тыва Республиканың Чазак Даргазының Грантыларын болгаш шаңналдарын 113 кижиге тывыскан, федералдыг бюджеттен деткимче шаңналын талантылыг аныяктарның 14 төлээзи алган. Талантылыг аныяктарның иштинден

1004 кижиге хоорайлар, кожууннар чагыргаларының даргаларының шаңналдарына төлөтүг болган.

Амгы үениң өөредилге технологиязын нептередир хемчеглерни алганындан эрткен чылын республиканың 184 өөредилге албан черлерин Интернет четкизинге кожарын дооскан. 88 школаның материал-техниктиг болгаш өөредилге баазазы чаарттылган, 70 кабинетти дерзэн болгаш өскө-даа ажылдары кылганын сайыт айыткан. Федералдыг болгаш республика бюджетиниң 12 млн. ажыг рубль-биле 22 автобусту школаларга садып берген.

Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлевилелди чогумчалыг боттандырып турарындан республиканың өөредилге албан черлеринде, өөредилге-кижизидилге ажылында элзэн чаартылгалар болган-даа болза, бо чугула национал төлевилелди күүседип турарында четпестер барын илеткелчи чугаалаан. Блангыя «Өөредилге» национал төлевилелдиң эртем-методиктиг хандырылганы, чурттакчы чонунуң чайгаар өзүлдөзи 1,9 катап өскенин чугаалаан.

дап кылыры кошкан, башкыларның билин, мергежили чедишпезинден Интернеттиң аргаларын долу ажылгап шыдавайн турар.

Чазактың калбак хуралын башкарып эрттирип турган ТР-ниң Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Сергей Тен яамы «Өөредилге» национал төлевилелди амыдыралга боттандыра дээш хей эки чүүлдерни кылганын мактаан.

«Кадыкшыл» национал төлевилел

«Кадыкшыл» национал төлевилелди күүседир тодаргай хемчеглерни алганындан республикада демографтыг байдал чогумчалыг болуп турарын Тыва Республиканың кадык камгалал сайыды Александр Ооржак илеткелинге демдеглээш, чаш ажы-төлдүн төрүтүнери бедик болуп артпышаанын, көргүзүг 25 хуу көвүдээнин, ол Россияның ортумак деннелинден колдуунда 2 хуу ажып турарын, өлүп хораар чорук 10 хуу кызырылганын, чурттакчы чонунуң чайгаар өзүлдөзи 1,9 катап өскенин чугаалаан.

«Кадыкшыл» национал төлевилелди 243,795 млн. рубльге акшаландырган азы 93,3 хуу болган.

Республиканың эмнелге-профилактика албан черлери федералдыг бюджеттен 49,1 млн. рубльдиң 64 эмнелге дериг-херекселдерин, республика бюджетинден 11,643 млн. рубльдиң 141, муниципалдыг бюджеттен 1,645 млн. рубльдиң дериг-херекселдерин алган. Оон түңнелинде эмнелгелериниң материал-техниктиг баазазы элзэн быжыккан, ынчангаш аарыгларны баштайгы кадазында шинчилеп илередири, чурттакчы чонга эмнелгениң ачы-дузазын чедирери экижи-п турар.

Эмчи дузазын чедирериниң хемчээлин болгаш шынарын барымдаалап тургаш, бирги звено-нун ажылдакчыларының шалыңын улгаттырган. Участок эмчилериниң шалыны 2,7 катап, участок эмчи сестраларының — 2,4, эмчинин дүрген дузазын чедирер эмчилериниң — 1,2, эмчинин дүрген дузазын чедирер, фельдшер-акушер пунктуларының ортумак эмчи ажылдакчыларының — 1,4 катап өскенин сайыт илеткелинге айыткан.

Эмчи кадрларның билиин, мергежилин бедидеринче кичээнгеи яамы салып келген, участоктун 42 педиатр эмчизи, участоктун 51 терапевт эмчизи, ниити практиканың 5 эмчизи, 303 эмчи ажылдакчызы билиин бедидип өөрөнгөн. Чурттакчы чонга эмчи дузазын чедирериниң шынарын экижидеринге ол дузалап турар.

«Кадыкшыл» нацтөлевилелди боттандыра дээш эмнелге-профилактика албан черлериниң чорудуп турар чедишкенин ажыл-чорудулгазы-биле чергелештир, оларның ажылында четпестерге илеткелчи болгаш хуралга санал бергендер доктааган. Эмнээшкенин шынарын, хамаатыларның халас эмнер-биле хандырылганын, эмнелгелерниң материал-техниктиг баазазын экижидеринче, эмчи кадрларны четчелээринче, оларның билиин, мергежилин бедидеринче, немелде диспансеризацияны эрттирерин чөптүг организастаарынче, муниципалдыг тургузулгалар эмнелге дериг-херекселдерин садып алырынга хөрөңгилерни бээрин көвүдедиринче болгаш өскө-даа чугула айтырылдарже кичээнгеи угландырган.

«Агроулетпүр комплекзин хөгжүдөр» национал төлевилел

2006-2007 чылдарда көдээ ажыл-агыйны хөгжүдөр национал төлевилелди амыдыралга боттандыра хемчеглерни алганындан республиканың малының баш саны өскөн, сүт бүдүрүлгези көвүдзэн, көдээ ажыл-агыйның хереглел кооперативтери тургустунган, 46,3 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажылгалга кирген, 940 аныяк тускай эртемниглер, оларның өгбүлелери чуртталга байдалын экижиткен, агроулетпүр комплекзиниң биче хевириниң ажыл-агыйын хөгжүдөринге көдээниң ишчилери 1,766 млн. рубль түнүг 8360 чээли алган деп, Тыва Республиканың көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыды Валентин Ендан илеткелинге айыткан. Оон-биле чергелештир национал төлевилелди күүседип турарында четпестерни сайыт чугаалаан, ылангыя эт бүдүрерин көвүдөдир көргүзүг күүсетимзэн, көдээ ажыл-агый кооперативтери эки түңнелдерин ам-даа чедип ап шыдаваан, көдээ ажыл-агыйның бараан бүдүрүкчүлери мал кажааларын тударынга болгаш эде кылырынга чээлилерни албаан.

«Агроулетпүр комплекзин хөгжүдөр» национал төлевилелди боттандыра, Тываның көдээ ажыл-агыйын хөгжүдөр улуг сорулга салдырган болганда, республиканың Көдээ ажыл-агый яамызы оларны күүседир дээш харысалгазын бедиткеш, чүткүлдүг ажылдаары чугула болуп турарын Чазак кежигүннери хуралга демдеглээш.

«Россияның хамаатыларынга — таарымчалыг чурттаар оран-сава» деп национал төлевилелди республикада боттандырып турарының дугайында Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый сайыды Александр Гришеленоктуң илеткелин хуралга база дыңнаан.

Чазактың калбак хуралы 2007 чылда национал төлевилелдерни амыдыралга боттандырып турарының түңнелдериниң болгаш 2008 чылда сорулгаларының дугайында доктаалдарны хүлээп алган.

Хүн чурумунда кирген өскө-даа айтырыгларны хуралга сайгарып көргөн.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Ай-Кыс Маспык-оолдун тырттырган чуруу.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

«Тыва Республикада тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчилер органнарының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

*Хоойлужудулга палатазы 2007 чылдың ноябрь 21-де чылдээп алган
Төлээлекчилер палатазы 2007 чылдың декабрь 26-да чылдээп деп көргөн*

1 чүүл

2003 чылдың июль 10-да №325 УХ-1 «Тыва Республикада тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчилер органнарының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2003 чылдың август 1-де; 2004 чылдың декабрь 7-де; «Шын», 2003 чылдың август 8-те; 2004 чылдың декабрь 25-те) дараазында өскерилгелер кириер:

1) адында «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

2) 1-ги чүүлдүн 1-ги, 2-ги болгаш 3-кү пунктуларында «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

3) 2-ги чүүлде:
а) бирги абзацта «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылдарының дугайында» деп сөстөрнүн соонга «моон ыңай – Федералдыг хоойлу» деп сөстөр-биле немээр;

б) 3-кү иштиги пунктта «бир болза, бүгү кандидаттарга удур (кандидаттарның бүгү даңзыларына удур)» деп сөстөрнү ап кааптар;

в) 6-гы, 10-гу, 21 – 23-кү, 27-ги иштиги пункттарда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

г) 7-ги иштиги пунктта «, соңгулда блогунун» деп сөстөрнү ап кааптар, «тус чер бот-башкарылгазы» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

д) 11-ги, 12-ги болгаш 16-гы иштиги пункттарда чогуур падежте «соңгулда блогун» деп сөстөрнү ап кааптар;

е) 24-кү иштиги пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

ж) 38-ки иштиги пунктта «, соңгулда блогунун» деп сөстөрнү ап кааптар, «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

4) 4-кү чүүл:

а) 1-ги, 4-кү, 5-ки болгаш 7-ги пункттарда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

б) дараазында уткалыг 3.¹ болгаш 3.² пункттар-биле немээр:

«3.¹ Даштыкы күрүнениң хамаатызы эргелиг, чок болза, чурттаар эргелиг шынзылгалыг азы Россия Федерациязының хамаатызының даштыкы күрүнениң девискээринге доктаамал чурттаар эргезин бадыткап турар өске-даа документилер Россия Федерациязының хамаатылары соңгулдар эрге чок болур. Айттыгын хамаатылар, бир эвес ол Россия Федерациязының делегит чергелиг керээли-биле көрдүгү болза, тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчилер органнарына соңгуттурар эргелиг болур.

3.² Россия Федерациязының соңгуттурар эрге чок хамаатыларына:

а) эң аар-берге болгаш (азы) онза аар-берге кемниг херекти үүлгеткени дээш хосталгазын казытыр шинтирген болгаш соңгулдаларда бадылаашкын хүнүнде айттыгын кемниг херектери дээш судтадып чорааны ап кагдынмаан болгаш төнмээн кижилер;

б) Россия Федерациязының Кеземче кодекси-биле көрдүгүн экстремиски угуланышкыннарлыг кемниг херекти кылганы дээш шинтирген болгаш соңгулдаларда бадылаашкын хүнүнде айттыгын үүлгедиишкыннери дээш судтадып чорааны ап кагдынмаан болгаш төнмээн кижилер;

в) административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкениринин дугайында Россия Федерациязының Дүрүмүнүн 20.3 болгаш 20.29 чүүлдери-биле көрдүгүн административтиг хоойлу-дүрүм үрээш чоруктары кылганы дээш административтиг кеземче херээнге, бир эвес соңгулдаларда бадылаар хуусаа төнеринге чедир үеде административтиг кеземче таварышкан деп санадып турар кижилер;

г) Федералдыг хоойлунун 49-кү чүүлүнүн 1-ги пунктузу-биле көрдүгүн кызыгаарларны үрээшкенин барымдаады судтун күштүг болуп кирген шинтири-биле илереттинген, бир болза, Федералдыг хоойлунун 69-кү чүүлүнүн 7-ги пунктузунун «ж» иштиги пунктузу-биле болгаш 8-ки кезээниң «ж» иштиги пунктузу-биле көрдүгүн үүлгедиглери кылганы, бир эвес айттыгын чурум үрээшкенин, бир болза, хөделишкенин күсекчи эрге-чагырга органының азы тус чер бот-башкарылгазының органының бүрүн эргезинин хоойлу езугаар доктааттыгын хуусаазының үзүнде, бир болза, соңгуур дээш соңгулдалар томуйлаан албан-дужаалдыг кижизинин соңгулдалары томуйлаттыгын бадылаашкын хүнүнге чедир кылдыгын болза, ындыг кижилерге хамаарыштыр;

д) 6-гы пунктта:

дараазында уткалыг ийги домак-биле немээр: «Ынчан башкылаар, эртем ажылы кылыр болгаш өске-даа чогадыкчы ажыл-чорудулга, бир эвес Россия Федерациязының чурттар аразының керээзи-биле азы Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле өске чүүл көрдүмээн болза, чүгле даштыкы чуртун, чурттар аразының болгаш даштыкы организацияларның, даштыкы хамаатыларның болгаш хамааты эргези чок кижилерин акшазынын

күсели-биле акшаландырыгын бооп болбас.»;

«тус чер бот-башкарылгазы» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

5) 6-гы чүүлде «азы дорт бүгү кандидаттарга удур» деп сөстөрнү «, хоойлу-биле көргөн таварылгаларда, - кандидат дээш азы анаа удур бадылаар» деп сөстөр-биле солугур;

6) адында, 8-ки чүүлдүн 1-ги болгаш 2-ги пункттарында «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

7) 9-кү чүүлде:

а) 1-ги болгаш 3-кү пункттарда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги пунктта «(моон ыңай – Федералдыг хоойлу)» деп сөстөрнү ап кааптар, «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

8) 10-гу чүүлде «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

9) 11-ги чүүл:

а) 1-ги пунктта «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү чогуур санга болгаш падежте «муниципалдыг тургузуг» деп сөстөр-биле солугур, «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги пунктта:

бирги домакты күжүн чидирген деп санаар; «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

в) дараазында уткалыг 2.¹ пункту-биле немээр:

«2.¹ Муниципалдыг тургузугларның соңгулдаларына бадылаашкын хүннери Федералдыг хоойлунун 10 чүүлүнүн 4-6-гы пункттары-биле база 81.1 чүүлдүн 8-ки пунктузу-биле көрдүгүн таварылгалардан аңгыда, айттыгын органнарының депутаттарының эргелеринин хуусаалары доостур марттын ийги улуг-хүнү азы Федералдыг хоойлу-биле көргөн таварылгаларда, чылдың октябрь айының ийги улуг-хүнү болур.»;

г) 4-кү пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

«4. Бир эвес соңгулдалары бо чүүлдүн 1-ги пунктузу-биле көрдүгүн хуусаада анаа эргелиг орган томуйлаас болза, а ол ышкаш анаа төлээлеткен орган чок болур болза, муниципалдыг тургузугларның төлээлекчилер органнарының соңгулдалары чогуур соңгулда комиссиязы бадылаашкын хүнүнге чедир 70 хонуктан орай эвесте доктаадыр. Соңгулда комиссиязының соңгулдалары доктаадырының дугайында шинтирин соңгулдалар эрттиреринин дугайында шинтири албан езузу-биле чарлаанының бо чүүлдүн 1-ги пунктузу-биле доктааттыгын хуусаады төнгөн хүнден эгелээш, 7 хонук эрткенде чарлаар.»;

д) 5-ки пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

«5. Бир эвес чогуур соңгулда комиссиязы муниципалдыг тургузугларның төлээлекчилер органнарының депутаттарының соңгулдаларын бо чүүлдүн 4-кү пунктузу-биле доктааттыгын хуусаада доктаатпаан, бир болза ындыг соңгулда комиссиязы чок болган база Федералдыг хоойлу-биле көрдүгүн чурум езугаар тургустунуп шыдаас болза, соңгулчуларын, соңгулда каттыжышкыннарын, тус чер бот-башкарылга органының, прокурорун билдиришкенин-биле Тыва Республиканың Дээди суду ол органның эрге берген хуусаазындан орай эвес хуусааны тодардып болур, а ол чок таварылгада – чогуур соңгулда комиссиязы соңгулдаларны томуйлаар ужурулуг. Оон кадында суд Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы судтун шинтири күштүг болган хүнден эгелээш, он хонук иштинде бо Хоойлунун 18-ки, 20-ги болгаш 24-кү чүүлдери-биле көрдүгүн соңгулда комиссиязының составына негелдерин сагып тургаш, комиссиянын 15 кежигүннеринден эвээш эвес саныг тур үенин соңгулда комиссиязын тургузарын дагыыр, а бир эвес, соңгулданы томуйлаар бүрүн эргелиг орган чок болганда, тур соңгулда комиссиязы соңгулдалар хүнүн томуйлаар хуусааны доктаадыр. Тур соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннеринин эргелеринин хуусааларын болгаш санын ону тургускан соңгулда комиссиязы доктаадыр.»;

10) 12-ги чүүлдүн 1-ги пунктузунда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

11) 13-кү чүүлдүн 3-кү пунктузунда «муниципалдыг тургузугунун баштыны (бир эвес муниципалдыг тургузугунун уставы-биле ындыг албан-дужаал көрдүмээн болза, - анаа тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчилер органының эрге бергени кижиг)» деп сөстөрнү «муниципалдыг районун, суурнун тус чер чагыргазының баштыны» деп сөстөр-биле солугур;

12) 14-кү чүүлде:

а) 3-кү, 5-ки пункттарда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

б) 15-ки чүүлде «чеди хонук» деп сөстөрнү «үш хонук» деп сөстөр-биле солугур;

13) 15 чүүлде:

а) 1-ги, 2-ги, 3-кү, 6-гы пункттарда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү чогуур санга болгаш падежте «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

б) 4-кү пунктта:

иштиги «а» пунктта «15» деп саннарны «30» деп саннар-биле солугур;

иштиги «б» пунктта «30» деп саннарны «40» деп саннар-биле солугур;

14) 16-гы чүүлде:

а) 1-ги пунктта «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

б) 2-ги пунктта «муниципалдыг тургузугунун баштыны (бир эвес муниципалдыг тургузугунун уставы-биле ындыг албан-дужаал көрдүмээн болза, - анаа тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчилер органының эрге бергени кижиг)» деп сөстөрнү «муниципалдыг районун, суурнун тус чер чагыргазының баштыны» деп сөстөр-биле солугур;

в) 6-гы пунктта «муниципалдыг тургузугунун баштыны (бир эвес муниципалдыг тургузугунун уставы-биле ындыг албан-дужаал көрдүмээн болза, - анаа тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчилер органының эрге бергени кижиг)» деп сөстөрнү «муниципалдыг районун, суурнун тус чер чагыргазының баштыны» деп сөстөр-биле солугур;

15) 17 чүүлде:

а) 1-ги пунктта «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

б) 3-кү, 5-ки, 10-гу пункттарда чогуур падежте «соңгулда блогун» деп сөстөрнү ап кааптар;

в) 5-ки пунктта «үштүн бири» деп сөстөрнү «ийинни бири» деп сөстөр-биле солугур;

17) 19-кү чүүлдүн 1 пунктузунда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

18) 20-ги чүүлде:

а) 1-ги пунктта «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

б) 4-кү пунктта «ол муниципалдыг тургузугунун тус чер бот-башкарылгазының төлээлекчилер органы» деп сөстөрнү «чогуур муниципалдыг тургузугунун төлээлекчилер органы» деп сөстөр-биле солугур;

в) 6-гы пунктта «5-9 кирип турар» деп сөстөрнү «5-11 кирип турар» деп сөстөр-биле солугур;

г) 8-ки пунктта «, соңгулда блоктарының» деп сөстөрнү ап кааптар, «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

д) 10-гу пунктта «, соңгулда блоктарының» деп сөстөрнү ап кааптар, «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

19) 21-ги чүүлде:

а) 4-кү пунктта «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугларның» деп сөстөр-биле солугур;

б) 5-ки пунктта «беш - тос» деп сөстөрнү «беш - он дөрт» деп сөстөр-биле солугур;

20) 22-ги чүүлде:

а) 3-кү пунктта болгаш 4-кү пунктунун «в» иштиги пунктузунда «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

б) 4-кү пунктунун «а», «б», «в» иштиги пункттарында болгаш 5-ки пунктунун «г» иштиги пунктузунда чогуур падежте «, соңгулда блогун» деп сөстөрнү ап кааптар;

21) 24-кү чүүлде:

а) 1-ги пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

«1. Комиссиянын бадылаар эргелиг кежигүнү бооп болбас улус:

а) Россия Федерациязының хамаатызы болур эргези чок кижилер, а ол ышкаш даштыкы күрүнениң хамаатызы азы чурттаар эргелиг шынзылгалыг азы даштыкы күрүнениң девискээринге Россия Федерациязының хамаатызы доктаамал чурттаар эргезин бадыткап турар өске-даа документилер Россия Федерациязының хамаатылары;

б) судтун хоойлу езугаар күштүг болу берген шинтири-биле харысалга онаа болбас, кызыгаарлыг харысалга онаа болбас деп санадып турар Россия Федерациязының хамаатылары;

в) 18 хар назы четпээн Россия Федерациязының хамаатылары;

г) Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының, тус чер бот-башкарылгазының органының депутаттары;

д) соңгулдалыг албан-дужаалдыг кижилер, а ол ышкаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазы, тус чер чагыргаларының баштынары;

е) судьялар, прокурорлар;

ж) чогуур соңгулдаларда – кандидаттар, оларның төлээлеттирген болгаш бүзүреттирген кижилери, кандидаттарны депшиткен соңгулда каттыжышкыннарының бүрүн эргелиг төлээли болгаш бүзүреттирген кижилер;

з) чогуур соңгулдаларга – чөвүлээр үнүг эргелиг комиссия кежигүннери;

и) чогуур соңгулдаларга – кандидаттарның өөнүн ишти болуп турар кижилер болгаш чоок төрелдери, кандидаттарның өөнүн ишти болуп турар кижилерин чоок төрелдери;

к) кандидаттарның дорт чагыргазында турар кижилер;

л) судтун шинтири-биле комиссиянын составындан үндүрген кижилер, а ол ышкаш комиссияны таратканының түнелинде, бадылаар эргелиг комиссия кежигүннери болуп боттарының эргелерин чидирген кижилер (комиссиянын кылганы хажыдышкыннар дээш судтун буруу чок деп шинтирлээни кижилерден аңгыда) – судтун чогуур шинтири күштүг болуп киргенинден эгелээш, беш чыл иштинде;

м) ап кагдынмаан болгаш төнмээн шинтирел кижилер, а ол ышкаш соңгулдалар болгаш референдумнар дугайында хоойлужудулганы хажытканы дээш административтиг кеземчеге суд чуруму-биле онаажып турган кижилер – административтиг кеземчени томуйлаарының дугайында судтун шинтири (доктаалы) хоойлу езугаар күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, бир чылдың дургузунда.

6) 4-кү пунктуну:

«б» иштиги пунктуну «ол даштыкы күрүнениң хамаатызы эргени алганда, бир болза чурттар эргени азы Россия Федерациязының хамаатызының даштыкы күрүнениң девискээринге доктаамал чурттаар эргезин бадыткап турар өске-даа документи алганда» деп сөстөр-биле немээр;

«ж» иштиги пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

«ж) Федералдыг хоойлунун 31-ги чүүлүнге дүүштүр комиссиянын тардырының дугайында судтун шинтиринин хоойлу езугаар күштүг болуру.»;

в) 8-ки пунктуну дараазында уткалыг ийги абзац-биле немээр:

«Ынчан башкылаар, эртем ажылы кылыр болгаш өске-даа чогадыкчы ажыл-чорудулга, бир эвес Россия Федерациязының чурттар аразының керээзи-биле азы Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле өске чүүл көрдүмээн болза, чүгле даштыкы чуртун, чурттар аразының болгаш даштыкы организацияларның, даштыкы хамаатыларның болгаш хамааты эргези чок кижилерин акшазынын күсели-биле акшаландырыгын бооп болбас. Бо пунктта айттыгын соңгулда комиссияларының кежигүннери, бир эвес Россия Федерациязының чурттар аразының керээзи-биле азы Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле өске чүүл көрдүмээн болза, саар-жылгалыг эвес казак-чагырганы эвес даштыкы организацияларның болгаш оларның Россия Федерациязының девискээринде ажилдап турар структурлуг кезектеринин эргелел органнарының, ажаал-тежээл болгаш хайгааракчы эвилелдеринин, өске-даа органнарының составыне кирер эргези чок болур.»;

г) 10-гу пунктуну дараазында редакция-биле бижири:

«10. Комиссиянын бадылаар эргелиг кежигүнүгү хамаарыштыр кеземче херээш оттурарынын, кеземче херээшге буруудадып турар кижиги кылдыр ону кириштиреринин, бадылаар эргелиг комиссия кежигүнүгү хамаарыштыр кеземче хемчээ кылдыр тудуп хоругдаар кылдыр алырының дугайында судтун мурнунга дилег дугайында шинтирини Федералдыг хоойлунун 29-кү чүүлүнүн 18-ки пунктузунга дүүштүр хүлээп алыр. Комиссиянын бадылаар эргелиг кежигүнү Тыва Республиканың прокурорунун чөпшээрели чокка суд чуруму-биле административтиг хемчеге алыскан бооп болур.»;

22) 25-ки чүүлдүн 6-гы, 7-ги пункттарында чогуур падежте «соңгулда блогун» деп сөстөрнү ап кааптар;

23) 27-ги чүүлде:

а) 2-ги, 3-кү пункттарда «, соңгулда блогунун» деп сөстөрнү ап кааптар;

б) 4-кү пунктта «тус чер бот-башкарылгазының» деп сөстөрнү «муниципалдыг тургузугунун» деп сөстөр-биле солугур;

24) 28-ки чүүлде:

а) 1-ги, 2-ги пункттарны дараазында редакция-биле бижири:

«1. Кандидатты, оон иштинде кандидаттарның данызынын иштинге депшиткенин дугайында соңгулда комиссиязынга хоойлуда көрдүгүн чурум езугаар дындадыр.

2. Чогуур соңгулда комиссиязы кандидатты депшиткенин, а кандидат чогуур соңгулда округунун талазы-биле депшидеринге чөпшээрел берип турарының дугайында, ону сонгаан таварылгада, депутаттын эрге-байдалыга таарышпас азы өске-даа соңгуур албан-дужаалды элээр ажыл-чорудулганы соксадыр хүлээлеттиг депшиткен кижинин бээр билдиришкенин чогуур соңгулда комиссиязынга киргенинин соонда, депшиткен деп санаар. Федералдыг хоойлу-биле, бо Хоойлу-биле көрдүгүн кандидаттын эргелерин болгаш хүлээлгелерин алыр. Билдиришкениге фамилиязын, адын, адазынын адын, төрүттүгүнүн хүнүн, айын, чылын болгаш черин, чурттап турар черинин адресин, паспортунун азы хамаатының паспортун солуп турар документинин сериязын, дугаарын база берген үезин, паспорт азы хамаатының паспортун солуп турар документинин берген органын адын болгаш коду, хамааты байдалын, эртемин, кол ажыл болгаш албан черин, ээлеп турар албан-дужаалын айтыр (кол ажылы азы албан хаап турар чери чок таварылгада – чүнү кылып турарын). Бир эвес кандидат депутаттап турар болза база бодунун бүрүн эргелерин доктаамал эвес үндезинге боттандырып турар болза, билдиришкениге ол дугайында медээни болгаш хамаарышкан төлээлекчи органын адын айткан турар ужурулуг. Кандидат билдиришкениге бирден хөй эвес политиктиг партияга, чок болза хоойлунун доктаатканы чурум езугаар бадылаашкын хүнүнге чедир бир чылдан орай эвесте бүрүткеткен өске-даа хөй-ниити каттыжышкынынга бодунун хамаарышкынын, ол политиктиг партияда, ол хөй-ниити каттыжышкынында бодунун эрге-байдалын дындадыр болгаш билдиришкени-биле кады айттыгын медээлери бадыткап турар база политиктиг партиянын, өске-даа хөй-ниити каттыжышкынының доктаамал ажилдап турар удуртукчу органының албан езузу-биле шынзытканы документини кирип тургаш айтыр эргелиг. Кандидат билдиришкени-биле кады паспортун азы хамаатының

турарынын) дугайында, а ол ышкаш кандидат депутат болуп турарынын дугайында медээлерни бадыткап турар документтеринин хоолгаларын кирип.

б) дараазында уткалыг 2¹ пункту-биле немээр:

«2¹. Кандидатта ал кагдынмаан болгаш хуусаазы төнмээн шийткел оона бар болза, бо чүүлдүн 2-ги пунктузунда көрдүнгөн билдиринишкне кандидаттын шийткелге оонашканынын дугайында медээни айтыр»;

в) 3-кү пунктуу дараазында эдилге-биле бижири:

«3. Бо чүүлдүн 2-ги пунктузунда айтылган билдиринишкне-биле кады соңулда комиссиязынга кандидаттын (кандидаттар даңзызындан кандидат бурузунун) орулгаларынын хемчээлинин дугайында болгаш үндезин-дестеринин дугайында, а ол ышкаш кандидаттын (кандидаттар даңзызындан кандидат бурузунун) өңчүзүңе хамааржыр (оң иштинде кады өңчү) эт-хөргөнгинин дугайында, банкыларда шыгжа-мырларынын, үнелиг саазыннарынын дугайында медээлерни кирип турар ужурулг. Айыттыгандар медээлерни бо Хоойлуда 3-кү калсырылгага дүүштүр майык-биле кирип, бир эвес федералдыг хоойлуда көрдүнгөн болза, ынаар немелде медээлерни кирип болур. Федералдыг хоойлу-биле кандидаттын өңчүзүңе иштинин орулгаларынын хемчээлинин дугайында база үндезин-дестеринин дугайында медээлерни бээрин эргежок чуугаазы көрдүнгөн боол болур»;

г) 8-ки пунктуда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

25) 29-кү чүүлдүн адында болгаш 4-кү пунктуда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

26) 30-кү чүүлдүн 1-ги пунктузун «Федералдыг хоойлунун 38-ки чүүлүнүн 17-ги пунктузунда көрдүнгөн таварылгадан аңгыда» деп сестер-биле немээр;

27) 31-ги чүүлде:

а) адында «е, соңулда блоктарынын» деп сестерни ап кааптар;

б) 3-кү пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

в) 4-кү пунктуда:

бирги абзацта «е, соңулда блогунун» деп сестерни ап кааптар;

2-ги иштиги пунктуда «е, соңулда блогун тургузарынын дугайында дугуржулга-биле» деп сестерни ап кааптар;

4-кү иштиги пунктуда «е, соңулда блогунун» деп сестерни ап кааптар;

г) 5-ки пунктуда «е, соңулда блогун» деп сестерни ап кааптар;

д) 6-ги пунктуда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур, ийги домакты күжүн чидирген деп санаар;

е) 7-ги пунктуда чогуур санда болгаш падеже «е, соңулда блогун» деп сестерни ап кааптар;

ж) 8-ки пунктуда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур, «е, соңулда блоктары» деп сестерни ап кааптар;

28) 32-ги чүүлде:

а) 1-ги, 3-кү болгаш 10-гу пунктуларда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

б) 2-ги болгаш 10-гу пунктуларда чогуур падеже «соңулда блогун» деп сестерни ап кааптар;

в) 4-кү пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«4. Хол үжүү чыыр хуудустарны чогуур соңулда фондузунун акша-хөргөнгилеринден белеткээр. Тус чер бот-башкарылгазынын төлээлекчилер органынын депутаттарынын соңулдаларына хол үжүү комиссияны кандидаттын деп-шиткенинин дугайында дыңнаткан, кандидаттарнын даңзызын бадылаткан хүнүн дараазында хүнүнден эгелеп чыып болур»;

г) 5-ки пунктуда:

«пособиелиерин» деп сестүн соонга «стипендияларынын» деп сестерни немээр;

дараазында уткалыг домак-биле немээр:

«Бо пунктуун дүрүмн хажыдып чыгган хол үжүктү күш чок болур»;

д) 6-ги пунктуда «кандидатты депшиткен соңулда блогун... болур» деп сестерни «кандидатты депшиткен ...болур» деп сестер-биле солур;

е) 8-ки пунктуда «азы соңулда блогун», «соңулда блогунун» сестерни ап кааптар;

ж) 9-кү пунктуун ийги домаан күжүн чидирген деп санаар;

29) 33-кү чүүлде:

а) адында, 20-ги, 36-гы, 37-ги болгаш 38-ки пунктуларда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

б) 1-ги пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«1. Соңулда комиссиязы кандидаттын, кандидаттарнын даңзызын бо Хоойлунун 28 чүүлүнүн 2-ги болгаш 3-кү пунктуларында айтылган документтер, кандидатты канди-датор даңзызын депшиткенинин дугайында соңулда комиссиязынга дыңнадыры-биле бээр хоойлу-биле көрдүнгөн өске-даа документтер, а ол ышкаш кандидатты, кандидаттар даңзызын депшиткенинге деткимче кылдыр чыгдыгандар соңгукчуларнын эргежок чуугаа санныг хол үжүктү бар турда, бир болза соңулда долаа-зын киригенде, чок болза политиктиг партия-нын шийтири бар турда чорудар.

в) дараазында уткалыг 1¹ пункт-биле немээр:

«1¹. Кандидаттар дугайында медээлерин долу эвезин илереткенде азы документтер долдурулгазынга хоойлунун негелделерин сагываан таварылгада, соңулда комиссиязы соңулда комиссиязынын кандидаттын, канди-датор даңзызынын бүрүткелинин дуга-йында айтырыгны көөр ужурулг хуралга чедир үш хонук бурунгаар ол дугайында кандидатка,

соңулда каттыжышкынынга дыңнадыр. Кандидаттын, кандидаттарнын даңзызынын бүрүткелинин дугайында айтырыгны көөр ужурулг хуралга чедир бир хонуктан орай эвес хуу-саада болгаш бо Хоойлунун 28-ки чүүлүнүн 2-ги болгаш 3-кү пунктуларында дүүштүр канди-датор оон дугайында медээлеринг документтер-лерге, а соңулда каттыжышкыны – оларнын депшиткени кандидаттын дугайында, оон иш-тинде кандидаттарнын даңзызынын составында кириген, медээлиг документтерге, а ол ышкаш кандидатты (кандидаттарнын), кандидаттар даңзызынын депшиткенинин болгаш оларны бүрүткелининг дугайында дыңнадыгны соңулда комиссиязынга кириген өске-даа документтер-лерге (соңгукчуларнын холунун үжүктүри бар хуудустардан аңгыда) айтылган документтер-лерни хоойлунун негелделеринг дүүштүр таа-рыштырар сорулга-биле, оон иштинде оларнын долдурулгазынга тодарадылганы болгаш немелдени кирип эргелиг. Кандидат, соңулда каттыжышкыны дужааттыгандар документтер-лери бир эвес хоойлунун негелделерин хажы-дып долдурган таварылгада, солур эргелиг»;

г) 1-ги, 5-ки, 17-ги, 19 – 23-кү, 26-гы, 28-ки, 29-кү, 35-ки, 38-ки, 39-кү пунктуларда чогуур санда болгаш падеже «соңулда блогун» деп сестерни ап кааптар;

д) 3-кү пунктуда «25» деп саннарны «10» деп саннар-биле солур;

е) 5-ки пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

ж) 13-кү пунктуун сөөлгү абзазында «кызырылгалар» деп сестүн сестерин, айнык, хүнүн болгаш чылдын кызырылгазы» деп сестер-биле солур;

з) 30-ги пунктуда:

бирги абзацта, «б» болгаш «д» иштиги пунктуларда чогуур падеже «е, соңулда блогун» деп сестерни ап кааптар;

«в» иштиги пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«в» кандидатты депшиткенинин болгаш бүрүткелинин дугайында кириген документтер аразында кандидатты депшиткенинин болгаш (азы) бүрүткелинин дугайында дыңнадыры-биле Федералдыг хоойлу, бо Хоойлу дүүштүр эргежок чуугаа документтеринин чок болуп турары»;

дараазында уткалыг в¹ болгаш в² иштиги пунктулар-биле немээр:

«в¹» соңулда комиссиязынын кандидатты бүрүткелинин дугайында айтырыгны көөр ужурулг хуралынын мурнунда хүнде кандидатты депшиткенинин болгаш бүрүткелинин дуга-йында дыңнадыгга кириген документтер аразында Федералдыг хоойлунун, бо Хоойлунун негелделерин хажыдып долдурган доку-менттеринин бар болуп турары»;

«в²» соңулда комиссиязынын кандидатты бүрүткелинин дугайында айтырыгны көөр ужурулг хуралынын мурнунда хүнде кандидатты депшиткенинин болгаш бүрүткелинин дуга-йында дыңнадыгга кириген документтер аразында Хоойлунун 28-ки чүүлүнүн 2-ги болгаш 3-кү пунктуларында көрдүнгөн кандыг-даа медээлеринин чок болуп турары»;

«г» иштиги пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«г» кандидатты бүрүткелинг кириген соң-гукчуларнын холунун үжүктүринин аразында хоойлу дүүштүр хол үжүү чыыры хоруглуг черлерге чыгган хол үжүктүринин 10 хуудан хөй болуп турарынын бар болуп турары, бир эвес өске чүүл федералдыг хоойлу дүүштүр доктааткырмаан болза»;

«е» иштиги пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«е» кандидаттын бо Хоойлунун 28-ки чүүлүнүн 2¹ пунктузунга дүүштүр айтылган турар ужурулг ал кагдынмаан болгаш төнмээн ший-тири чораан чорунун дугайында медээлерни чажырганы»;

«к» иштиги пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«к» бо Хоойлунун 49-кү чүүлүнүн 1 азы 1¹ пунктуларында көрдүнгөн кызыгаарлааш-кынарны суртаал үезинин дургузунда канди-датор даңзызынын судун шийтири-биле доктааткан барымдаа»;

дараазында уткалыг «н», «о» иштиги пунктулар-биле немээр:

«н» кандидаттын соңулда долаазын бо чүүлдүн 24-кү пунктуу-биле доктаатканындан эвээш хемчээлге киригенде, бир болза кандидат оон соңулда фондузун кирген акша-хө-ргөнгилер-биле хоойлу дүүштүр негелде-лери хажыдып, соңулда долаазын киригенде;

о) кандидаттын, оон бүзүреттирген кижизинин, сан-хөй айтырылганынын талазы-биле бүрүн эргелиг төлээзинин, а ол ышкаш оларнын даалгазы-биле хөдөлүп турган өске кижинин азы организациянын соңгукчулар хээлилеп турган судун шийтири-биле доктааткан барымдаа»;

и) 34-кү пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«34. Соңулда каттыжышкыны федералдыг хоойлу болгаш (азы) соңулда каттыжыш-кынынын уставы-биле көрдүнгөн чурум езугаар база үндезиннер-биле оларнын чангыс мандаттыг (хөй мандаттыг) соңулда округун талазы-биле депшиткен кандидатын дедир кыйгыртыр, а ол ышкаш оон уставында көрдү-нгөн чурум езугаар оларнын депшиткен канди-датор даңзызындан ап кааптар эргелиг. Чан-гыс мандаттыг (хөй мандаттыг) соңулда окру-гундан депшиткен кандидат бадылаашкын хүнүңе чедир беш хонуктан орай эвезе дедир кыйгырткан боол болур, а кандидаттар даңзы-зынче кирген кандидат ол даңзыдан бадылааш-кынга чедир 15 хонуктан орай эвезе бо Хоойлунун 69-кү чүүлүнүн 10-гу пунктуу-биле көрдүнгөн таварылгадан аңгыда, үндүрткен боол болур.

30) 5-ки эгенин адында «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муници-палдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

31) 34-кү чүүлдүн 2-ги пунктузунда «соң-улда блогунун» деп сестерни ап кааптар;

32) 35-ки чүүлде:

а) 1-ги болгаш 3-кү пунктуларда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муни-ципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

б) 2-ги пунктуда «тус чер бот-башкарылга-зынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур, «үш хонук» деп сестерни «беш хонук» деп сестер-биле солур;

в) 6-ги пунктуда «тус чер бот-башкарылга-зынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур, «е, соңулда блоктарынын» деп сестерни ап кааптар;

33) 36-гы чүүлде:

а) 1-ги пунктуда «тус чер бот-башка-рылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тур-гузгунун» деп сестер-биле солур, «альтерна-тивтиг шериг албанын» деп сестерин мурнунга «эрттирип турар» деп сестерни немээр;

б) 2-ги болгаш 3-кү пунктуларда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муници-палдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

в) 4-кү, 5-ки, болгаш 6-гы пунктуларны да-раазында редакция-биле бижири:

«4. Бүрүткеткен кандидатка хамаарыштыр кеземче херээн оттурарынын дугайында, ону буруудадып турар кижилер кеземче херээнни талазы-биле кириштиреринин, бүрүт-кеттирген кандидатка хамаарыштыр хоругдал хемчээ кылдыр ону хоругдал адаанга тударын шилип алырынын дугайында судун мурнунга дилег дугайында шийтирилери Федералдыг хоойлунун 41-ги чүүлүнүн 4-кү пунктузунга дүүштүр хүлээп алган боол болур. Бүрүткет-тирген кандидат прокурорун чөлшээрли чок-ка суд чуруму-биле оонар административтиг кеземче оонашкан боол болбас. Чогуур чөл-шээрли берип тургаш, прокурор ол дугайында кандидатты бүрүткээн соңулда комиссиязынга дыңнадыр хүлээлгелиг»;

5. Кандидат соңулдаларнын түннелдерин дугайында ниити медээлерни албан езузу-биле парлаан (чонга чарлаан) үеден эгелээш, бо Хоойлунун 52-ги чүүлүнүн 9-кү пунктузунда көрдүнгөн хүлээлгелерден аңгыда, канди-датор эргезин чидирер болгаш оон эрге-байдалы-биле холбашкан хүлээлгелерден хосталыр, а баш бурунгаар үнгенде – үнгөн хүнүнден эгелээш. Бир эвес чогуур соңулда комиссиязы хоойлу дүүштүр катап бадылаашкыны томулап кагза, кандидаттараларынын талазы-биле катап бадылаашкын чорутпайн турар кан-дидатор соңулда комиссиязы катап бады-лаашкыны томулаан хүнүнден эгелээш, боду-нун эрге-байдалын чидирер.

6. Федералдыг хоойлунун 71-ги чүүлүнүн 3-кү пунктузунда көрдүнгөн таварылгада, үнгөн кандидаттын олудун ээлээн кандидат кандидаттын эрге-байдалы-биле холбашкан эргелерин болгаш хүлээлгелерни катап алыр»;

43) 37-ги чүүлде:

а) адында «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

б) 1-ги пунктуда «тус чер бот-башкарыл-газынын» деп сестерни «муниципалдыг тургу-згунун» деп сестер-биле солур,

чогуур падеже «е, соңулда блогун» деп сестерни ап кааптар, «доп-дораан» деп сестер-ни ап кааптар, «үндезилеп» деп сестерни «кир-ген хүнүнден үш хонук иштинде» деп сестер-биле солур;

в) 2-ги пунктуда «тус чер бот-башкарылга-зынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур, «е, соңулда блоктарынын» деп сестерни ап кааптар, «А категориянын» деп сестерни ап кааптар;

г) 3-кү пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«3. Бүзүреттирген кижилер соңулда комис-сиязындан шынзылгаларны алыр. Бүзүрет-тирген кижилер оларны томулаан кандидат, соңулда каттыжышкыны дээш суртаал ажы-лын чорудар. Бүзүреттирген кижилер хайгаар-ракчы эрге чок болур. Бүзүреттирген кижинин эргелеринин үезинде ажыл берикчизи бүзү-реттирген кижилерге оларнын дилээ-биле төле-вир чок шөлээн бээр хүлээлгелиг. Бүзүрет-тирген кижилерни томулаан кандидаттар, соңулда каттыжышкыны кайы-даа үеде оларны дедир кыйгыртыр эргелиг, ол дугайында соңулда комиссиязынга олар бүзүреттирген кижилеринин шынзылгаларын күш чок бол-дурары-биле дыңнадыр. Кандидаттын, соңулда каттыжышкынынын бүзүреттирген кижилеринин санын хоойлу-биле доктаадыр»;

д) 4-кү пунктуда «тус чер бот-башка-рылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур, «соңулда блогунун» деп сестерни ап кааптар;

35) 38-ки чүүлде «тус чер бот-башкарыл-газынын» деп сестерни «муниципалдыг тургу-згунун» деп сестер-биле солур;

36) 39-кү чүүлде:

а) 1-ги пунктуда «е, соңулда блоктарынга» деп сестерни ап кааптар;

б) 3-кү пунктуда «тус чер бот-башкарылга-зынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур, «е, соңулда блоктарынга» деп сестерни ап кааптар;

в) 6-гы пунктуда «тус чер бот-башкарылга-зынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

37) 40-ги чүүлдүн 1-ги болгаш 3-кү пунктуларында «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

38) адында, 41 чүүлдүн 1-ги болгаш 2-ги пунктуларында «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

39) 42 чүүлде:

а) 2-ги пунктуда:

«е» иштиги пунктуда «е, соңулда блогунга» сестерни ап кааптар;

«ж» иштиги пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

б) дараазында уткалыг 2¹ пункту-биле немээр:

«2¹. Массалыг информация чепсектеринин үндүрүлгезин боттандырып турар организация-

ларнын төлээлери профессионал ажыл-чорудулгазын боттандырып тургаш, кылып турар болгаш бо чүүлдүн 2-ги пунктузунун «а» иштиги пунктузунда айтылган хөдөлишкенини соңулда мурнунун агитациязы кылдыр, бир эвес ол хөдөлишкенин соңгукчуларнын кандидат, кандидаттар, кандидаттар даңзызы, даңзылары дээш азы аңаа (оларга) удур бадылаашкынын оттурар сорулга-биле кылдыгандар таварылгада, а бо чүүлдүн 2-ги пунктузунун «б»-«е» иштиги пунктуларында айтылган хөдөлишкенин – бир эвес шак ыңдыг сорулга-биле хөдөлишкенин чангыс эвес катап кылдыгандар таварыл-гада санадыр»;

в) 4-кү пунктуда «тус чер бот-башкарылга-зынын» деп сестерни «муниципалдыг тургу-згунун» деп сестер-биле солур, «е, соңулда блогун» деп сестерни ап кааптар;

г) 5-ки пунктуда «тус чер бот-башкарыл-газынын» деп сестерни «муниципалдыг тургузгунун» деп сестер-биле солур;

д) 7-ги пунктуда:

«б» иштиги пунктуу дараазында редакция-биле бижири:

«б» күрүнө азы соңулдалыг муниципалдыг албан-дужаалдарны ээлеп турар кижилер, күрүнө азы муниципалдыг албан хаап турар кижилер, политиктиг партиялардан аңгыда, өңчүнү бүгү хевирлеринден хамаарылга чокка организацияларнын эргелеп башкарылга органнынын кижигүнери болуп турар кижилер (эргелеп башкарылганын дээш органы хурал болуп турар организацияларда – ол организацияларнын ажыл-чорудулгазынга удуртулганы боттандырып турар органнын кижигүнери болуп турар кижилер) боттарынын албан-дужаал азы ажыл-албан хүлээлгелерин болгаш (азы) албан-дужаалынын азы ажыл-албанынын дүрүмненин артыкка ажыглааны-биле күүүсөдип турар»;

дараазында уткалыг «з» иштиги пункту-биле немээр:

«з» соңулда кампаниязынын үезинде судун шийтири-биле бо Хоойлунун 49-кү чүүлүнүн 1-ги пунктуу-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкынынын хажыткан барымдаа тодарттыгандар кижилерге хамаарыштыр»;

е) 8-ки пунктуда «А» категориянын албан-дужаалдары» деп сестерни ап кааптар;

ж) 9-кү пунктуун үшкү домаан дараазында редакция-биле бижири:

а) соңулда каттыжышкынынын депшит-кен кандидаттарынын ол соңулда катты-жышкынынын дугайында, а ол ышкаш ол-ла соңулдаларда ол соңулда каттыжышкыны-нын депшиткени кандидаттарынын дугайында чуугаалаан чүүлдерин соңулда каттыжышкы-нынын ажыглаарына;

б) кандидаттарнын, соңулда каттыжышкы-нынын дугайында чуугаалаан чүүлдерин ыңдыг чуугаалаан чүүлдерин чонга чарлаанынын айын, хүнүн, чылын (үезин) болгаш оларны чонга дыңнадып чедирген массалыг информация чепсезин адын айтыпшаан, ажыглаарына. Федералдыг хоойлу дүүштүр соңулда мур-нунун суртаал ажылын чорудар эргези чок хууда кижинин суртаал материалдарына айтыр, бир эвес ол чуугаалаан чүүл соңулдалар чарлаар дугайында шийтири албан езузу-биле парлап үндүрерин (парлаары) чедир чонга чарлат-тыгандар болза, чүгө ыңдыг таварылгада бол-дурар. Ыңчан чуугаалаан чүүлдү кайын алга-нын, ол чуугаалаан чүүлдү чонга чарлап дын-натканынын айын, хүнүн, чылын (үезин) болгаш ону чонга чарлаан массалыг информация чепсезин адын айтыр ужурулг;

в) соңулда каттыжышкынынын өске соңулда каттыжышкынынын чонга чарлап дыңнаткан кандидаттарынын дугайында, а ол ышкаш кандидаттарнын боттарынын хоойлу езугаар белеткээн болгаш тараткан суртаал материалдарына чуугааларын ол хевээр өттүндүр ажыглаарына;

г) бодунун чуруун кандидаттын ажыглаарын-га, соңулда каттыжышкынынын бодунун депшиткени кандидаттарнын чуруктарынын, оон иштинде бодунун өөнүн ишти, уругдары (оон иштинде 18 хар назы четпээн уругларны кири-бишаан), ада-иези болгаш ө

«2. Бүрүктеттирген кандидат, сонгулда каттыжышкыны оларга берген эфир үезин, парлагаш шөлүн өске бүрүктеттирген кандидаттар дээш, өске сонгулда каттыжышкыны дээш сонгулда мурнунун суртаалын чорударына ажылгаар эргези чок. Сонгулда каттыжышкынынын депшиткени бүрүктеткен кандидат аңаа берген эфир үезин, парлагаш шөлүн ону депшиткен сонгулда каттыжышкыны дээш ола сонгулдаларга сонгулда мурнунун суртаалын чорударына ажылгаар эргелиг. Кандидаттарны, кандидаттар даңзызын депшиткен сонгулда каттыжышкыны аңаа берген эфир үезин, парлагаш шөлүн ола сонгулдаларга оң депшиткени кайы-бир кандидат дээш сонгулда мурнунун суртаалын чорударына ажылгаар эргелиг.

в) 4-кү пункту дараазында редакция-биле бижири;

«4. Сонгулда кампаниязы эгелээрине чедир бир чылдан эвээш эвес үеде бүрүктеттирген массалыг информация чепсектеринин үндүрүлгезин боттандырып турар телерадиодамчыдылганын күрүнени эвес организациялары болгаш өйлеп-өйлеп үнөр парлаганын үндүрүлгелеринин күрүнени эвес редакциялар, а оо ышкаш сонгулда каттыжышкынынын (ооң иштинде оларнын структурлуг ишти ки кезектеринин) тургусканы, сонгулда кампаниязы эгелээрине чедир бир чылдан эвээш эвес үеде бүрүктеттирген өйлеп-өйлеп үнөр парлаганын үндүрүлгелеринин күрүнени эвес редакциялары бүрүктеткен кандидаттарга, сонгулда каттыжышкынынын эфир үезин, парлагаш шөлүн чогуур массалыг информация чепсектеринге бээр эргелиг. Телерадиодамчыдылганын күрүнени эвес өске организациялары болгаш өйлеп-өйлеп үнөр парлаганын үндүрүлгелеринин күрүнени эвес өске редакциялары бүрүктеттирген кандидаттарга, сонгулда каттыжышкынынын эфир үезин, парлагаш шөлүн бээр эрге чок.»

г) 8-кү пункту «а, болгаш ыдыг учеттун медээлерин ол комиссияга бадылаашкын хунунден 10 хонуктан орай эвес үеде бээр» деп сөстөр-биле немээр;

42) 45-кү чүүлде:

а) 1-ги, 2-ги, 4-7-ги, 9-ку, 10-гу, 12-ги пунктуларда «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

б) 3-кү пункту дараазында уткалыг ийги домак-биле немээр;

«Телерадиодамчыдылгаларнын девискээр-нин күрүне азы муниципалдыг организация-ларын чыгыс мандаттыг (хөй мандаттыг) сонгулда округун талазы-биле муниципалдыг тургузгуну төлээлекчилер органын немелде азы катап сонгулдаларына сонгулда мурнунун суртаалын чорударына бээр эфир үезинин хемчээлин Тыва Республиканын хоюлузу-биле тодардыр», «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

д) дараазында уткалыг 5' пункту-биле немээр;

«5'. Халас эфир үезинин (бир эвес ол бар болза) ниити хемчээлин арткан кезээн күрү-ненин болгаш муниципалитеттин телерадио-дамчыдылга организациялары бүрүктеттирген кандидаттарга, сонгулда каттыжышкынынын суртаал материалдары салыры-биле бээр.»

43) 1-6-гы, 8-ки, 9-ку, 11-ги пунктуларда «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

44) 46-гы чүүлдүн 1-7-ги пунктуларын «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

45) 48-ки чүүлде:

а) 1-ги пунктуда: «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөр-ни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

«а, сонгулда блоктары» деп сөстөрни ап кааптар;

дараазында уткалыг: «Бүгү суртаал мате-риалдары Россия Федерациязынын девискээр-ринге белеткеттинген турар учурлуг» деп домак-биле немээр;

б) дараазында уткалыг 1' пункту-биле немээр;

«1'. Суртаалдын парлагаш материалдарын кылырынын талазы-биле ажилдар күсүдип азы ачы-дуза чедирип турар организациялар, амы-хууда сайгарлыкчылар ол материалдарны белеткээринин төлөвирине дең байдалдарны бүрүктеткен кандидаттарга, кандидаттарнын даңзыларын бүрүктеткен сонгулда каттыжыш-кынынын бээр хүлээлгелиг. Айыттыгган ор-ганизацияларнын, хуу сайгарлыкчыларнын сур-таалдын парлагаш материалдарын кылырынын талазы-биле ажилдарын азы ачы-дузанын төлөвир хемчээлинин (Россия Федерациязынын валютасы-биле) болгаш өске-даа байдалдары-нын дугайында медээни хамаарышкан органи-зация, хамаарышкан хуу сайгарлыкчы, сонгул-даларны чарлаарынын дугайында шийтирн албан езузу-биле парлагаш хунден 30 хонуктан орай эвесе база ол-ла хуусаада хоюлу-биле тодардыр комиссияга кириер учурлуг. Бо не-гелдерин күсүтпээн организация, хуу сай-гарлыкчы суртаалдын парлагаш материалдарын кылырынын талазы-биле ажилдар күсүдип азы ачы-дуза чедирер эргези чок.»

в) 2-ги пункту дараазында редакция-биле бижири;

«2. Суртаалдын парлагаш болгаш аудиови-зуалдыг бүгү материалдарына ол мате-риалдарны кылган организациянын адын, юридиктг адресин болгаш үндүрүг төлөкчизин танып алыр дугаарын (кижинин фамилиязын, адын, адазы-нын адын, ооң чурттап турар чери турар Россия Федерациязынын субъектилерин, районун, хоорайнын, өске-даа чурттаачылыг черин адын), материалдарны чагаан организациянын (кижинин фамилиязын, адын, адазынын адын), а ол ышкаш ол материалдарнын тиражынын болгаш оларны парлап үндүргенин хунун, айын, чылын база оларны кылганынын төлө-рин хамаарышкан сонгулда фондузуну акша-

хөреңгилеринден төлээниин дугайында айыт-кан чүүлдерин болур учурлуг.»

г) 3-кү пунктуда «тус чер бот-башкарыл-ганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургу-згуну» деп сөстөр-биле солуур, «а, сонгулда блогу» деп сөстөрни ап кааптар;

д) 4-кү пунктуу күжүн чидирген деп санаар;

е) 7-ги пунктуда:

«тус чер бот-башкарылганын төлээлек-чилер органы» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну төлээлекчилер органы» деп сөстөр-биле солуур;

«муниципалдыг тургузгуну сонгулда комис-сиязынын (девискээр сонгулда комиссиязынын) саналы-биле» деп сөстөрни мурнунга «бады-лаашкын хунунге чедир 30 хонуктан орай эвесе» деп сөстөрни немээр;

д) 8-ки пунктуу ийги домаан дараазында редакция-биле бижири;

«Күрүненин азы муниципалдыг өнчүдө турар, бир болза сонгулдаларны чарлаарынын дугайында шийтирн албан езузу-биле парлагаш, референдум чорударынын талазы-биле эгелекчи бөлүктү бүрүктээн хунде бодунун устав (ниити салышкын) хөреңгилеринде Рос-сия Федерациязынын, Россия Федерациязы-нын субъектилеринин болгаш (азы) муници-палдыг тургузгунунын үлүү (үлүг-хуузу) 30 хуу-дан алып турар организацияларнын өнчүзүндө турар объектиге суртаал материалдарын азып, деририн бүгү кандидаттарга, сонгулда катты-жышкынынын дең байдалдарга боттан-дырар.»

ж) 9-ку пунктуда:

«Организациялар» деп сөстөрни сонга «хуу сайгарлыкчылар» деп сөстөрни немээр, «сонгулда блоктарына» деп сөстөрни ап кааптар;

«тус чер бот-башкарылганын» деп сөс-терни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

«а, сонгулда блоктарына» деп сөстөрни ап кааптар;

з) 10-гу пунктуда «болгаш сонгулда комис-сияларын оран-саваларына, бадылаашкын оран-саваларына» деп сөстөрни «сонгулда комиссиялары, бадылаашкына оран-савалар турар» деп сөстөр-биле солуур;

и) дараазында уткалыг 11-ги пункту-биле немээр;

«11. Бо чүүлдүн дүрүмнери бо Хоюлууну 45-ки болгаш 46-гы чүүлдерин дүштүр тарадып турар суртаал материалдарына хамаарыштыр ажылглаттымас.»

46) 49-ку чүүлде:

а) 1-ги пунктуу дараазында редакция-биле бижири;

«1. Кандидаттарнын, сонгулда каттыжыш-кынынын, сонгулда мурнунун програм-малары, өске-даа суртаал материалдары (ооң иштинде «Интернетти» киригени-биле ниити ажылглаткын информация телекоммуникация четкилеринге чырыдар), кандидаттарнын бол-гаш оларнын бүзүрөттирген кижилеринин, сон-гулда каттыжышкынынын төлээлекчилеринин болгаш бүзүрөттирген кижилеринин, хамаа-тыларын хөй-ниитинин хемчеглеринге, масса-лыг информация чепсектеринге (ооң иштинде «Интернетти» киригени-биле ниити ажылглат-кын информация телекоммуникация четкиле-ринге чырыдар) чугаалаар чүүлдер, экстремис-чи ажыл-чорудулга ышкаш, 2002 чылдын июль 25-те №114-ФХ «Экстремисчи ажыл-чорудулгага удурлангынын дугайында» Федералдыг хою-луунун бирги чүүлүндө тодараттыгган ажил-херектерин кылырыне, бир болза, өске ар-га-биле ыдыг ажыл-херектер кылырыне алба-даан, а ол ышкаш экстремизмни үндезилээр азы ышындыр кыйгырыг утказын илереткен болбас учурлуг. Социал, сөөк-язы, национал азы чүүлге өжээн өсүкүдөр суртаал хоруглуг, на-ционал чоргааралды дорамчылаар, хамаа-тыларнын шажын-чүүлүге хамаарылганын демдээ-биле онзагайын, ажы азы куду шы-нарлыгын пропагандалап турар, социал, сөөк-язы, национал, чүүлге азы дыл талазы-биле хамаарылганын, а ол ышкаш эрттирп турар үеде нацисти атрибутикалары азы символдар болдуур суртаалдарны болгаш хөй-ниитинин чыскаалын, чок болза, атрибутикалар азы сим-волдар боттандыраар, оларнын холштурарынын чадазына чедирер нацисти атрибутикалар азы символдар-биле дөмей суртаал ажилын бол-дурбас. Социал чептүг чоруктуг үзелдерин кам-галаарынче уланган суртаал ажилын социал өжээннежилгени кыптыктыраар кылдыр көрүп болбас.»

б) дараазында уткалыг 1' пункту-биле немээр;

«1'. Сонгулда мурнунун суртаалын чорудуп тургаш, бо чүүлдүн 1-ги пунктузунда айыткан өске хевирлерге массалыг информация чепсек-терин өскээр ажылгаарын чөпшээрэвес. Россия Федерациязынын угаан өнчүзүнүн дугайында хажыдып турар суртаал чорудары хоруглуг.»

в) дараазында уткалыг 5' болгаш 5' пунк-тулар-биле немээр;

«5'. Суртаал материалдары сааржылгалыг рекламал уткалыг бооп болбас.

«5'. Бүрүктеткен кандидат, сонгулда кат-тыжышкыны теледамчыдылга боттандырып турар организацияларнын каналдарына олар-га суртаал материалдары салырына берген эфир үезин:

а) кандидатка, кандидаттарга, кандидат-тар даңзызына, кандидаттар даңзыларына удур бадылаар кыйгырылган тарадырына;

б) бир эвес кайы-бир кандидат сонгуктан, кандидаттарнын кайы-бир даңзызы депутат мандаттарын хуваалдазынче кирген таварыл-гада, бооп болгу дег багай салдарларны тайыл-бырлап бижири;

в) багай тайылбырлаашкын-биле кады кайы-бир кандидат (кайы-бир кандидаттар), сон-гулда каттыжышкынынын дугайында медээлер көскүзү-биле хөй кирип турар медээни тарадыр;

г) кандидатты, кандидаттар даңзыларын депшиткен кандидатка, сонгулда каттыжыш-

кынына сонгукчуларнын багай хамаарылгазын оттурарына дөткөмчө болуп турар медээни тарадып, ажылгаар эрге чок;

г) 2-ги, 4-6-гы пунктуларда чогуур падежте «сонгулда блогу» деп сөстөрни ап кааптар, «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «му-ниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

47) адында, 50 чүүлдүн 2-ги, 3-кү, 5-ки, 6-гы пунктуларында «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

48) 50-ги чүүлде:

а) адында «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

б) 1-ги пунктуда «тус чер бот-башкарыл-ганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур, дараазында утка-лыг домак-биле немээр: «Айыттыгган чарыг-далдарнын акшаландырышкынын чогуур бюд-жеттин чарыгдалдарын хуваарынын дугайында бадылаттыгган бюджет бижидилгезинге дүүш-түр, ынчалза-даа сонгулдаларны томуйлаары-нын дугайында шийтирн албан езузу-биле парлагаш хунден эгелээш, он хонуктан орай эвес хуусаада чорудар.»

в) 2-ги пунктуда «болур» деп сөстүн мур-нунга «Тыва Республиканын Сонгулда комис-сиязы» деп сөстөрни немээр, «тус чер бот-баш-карылганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

г) 3-кү, 4-кү, 5-ки, 6-гы пунктуларда «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муни-ципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

49) 51-ги чүүлде:

а) 1-ги пунктуда «тус чер бот-башкарыл-ганын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур, «ол сонгулда комиссиязынын оларны бүрүктээрине» деп сөстөрни «ол сонгулда комиссиязынын оларны бүрүктээрине кириер документилер» деп сөстөр-биле солуур;

б) 2-ги, 3-кү, 7-11-ги пунктуларда «тус чер бот-башкарылганын» деп сөстөрни «муници-палдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

в) 4-кү пунктуу дараазында редакция-биле бижири;

«4. Кандидаттарнын, сонгулда каттыжыш-кынынын сонгулда фондулары:

а) кандидаттын, сонгулда каттыжыш-кынынын бодуну акша-хөреңгилеринден;

б) кандидатка ону депшиткен сонгулда каттыжышкынынын аңгылап берген акша-хөреңгилеринден;

в) хамаатыларнын эки тура өргүлдеринден;

г) юридиктг эргелиг черлерин эки тура өргүлдеринден;

д) бир эвес хоюлу-биле көрдүнгөн таварыл-гада, чогуур сонгулда комиссиязынын кан-дидатка, сонгулда каттыжышкынына аңгылап берген акша-хөреңгилеринден тургустунуп болур.

г) дараазында уткалыг 4' пункту-биле немээр;

«4'. Кандидаттарнын, сонгулда каттыжыш-кынынын сонгулда фондуларын дараазында үнөр дөстөрүн күсели-биле тургузуп болур:

а) кандидаттын, сонгулда каттыжышкы-нын боттарынын акша-хөреңгилеринден;

б) кандидатка ону идип үндүргөн сонгулда каттыжышкынынын тускайлап бергени акша-хөреңгилеринден;

в) хамаатыларнын эки тура-биле бергени акша өргүлдеринден;

г) юридиктг эргелиг черлерин эки тура-биле бергени акша өргүлдеринден;

д) бир эвес хоюлууда ынчаар көрдүнгөн болза, кандидатка, сонгулда каттыжышкы-нынга чогуур сонгулда комиссиязынын тускай-лап берген акша-хөреңгилеринден.»

г) дараазында уткалыг 4' пункту-биле немээр;

«4'. Кандидаттарнын, бүрүктеткен канди-даттарнын, сонгулда каттыжышкынынын сонгулда фондуларына акша өргүлдерин дараазында черлерин кириер хоруглуг:

а) даштыкы күрүнелер, даштыкы орга-низациялар;

б) бо Хоюлууну 4-кү чүүлүнүн 7-ги пунк-тузунда көрдүнгөн таварылгадан аңгыда, даштыкы хамаатылар;

в) хамааты бүрүктели чок кижилер;

г) бадылаашкын хунунге чедир 18 хар чептээн Россия Федерациязынын хамааты-лары;

д) даштыкы кижилегелиг юридиктг эрге-лиглер, бир эвес оларнын устав езуугаар (чыыл-далыг) капиталында даштыкы кижилегелиг үлүү (салышкыны) сонгулдаларны томуйлаар дугайында шийтирн албан хуузу-биле пар-лаан (чарлаан) хунде, референдум кампания-зынын эгелээр хунунде (акционерлиг ажык ниитилелдерге — ооң мурнунда чылда акционерлернин даңзызын тургускан хунде) 30 хуудан алып турар болза;

е) делегей организациялары болгаш де-легейин хөй-ниити шимчээшкени;

ж) күрүне эрге-чагырга органны, күрүне-нин өске-даа органны, тус чер бот-башка-рылга органны;

з) күрүне болгаш муниципалдыг албан чер-лери, күрүненин болгаш муниципалдыг унитар-лыг бүдүрүлгелер;

и) юридиктг эргелиглер, бир эвес оларнын устав езуугаар (чыылдалыг) капиталында Россия Федерациязынын, Россия Федерациязынын субъектилеринин болгаш (азы) муниципалдыг тургузгунунын үлүү (салышкыны) сонгулдаларны томуйлаар дугайында шийтирн албан езуу-биле парлагаш (чарлаан) хунде (акцио-нерлиг ажык ниитилелдерге — мурнуку сан-хөө чылы дээш акционерлеринин ниити чыл түннээн хуралына киржир эргелиг кижилерин даңзызын тургускан хунде) 30 хуудан алып турар болза;

к) күрүне органнынын болгаш (азы) тус чер бот-башкарылга органнынын тургусканы организациялар (хуужудулга байдалдыг тур-гускан акционер ниитилелдер хамаарышпас);

бо пунктуун «д» база «и» иштики пункту-ларында айыткан юридиктг эргелиглеринин тургусканы организациялардан; боттарынын устав езуугаар (чыылдалыг) капиталында бо пунктуун «д» база «и» иштики пунктуларында айыттыгган юридиктг эргелиглеринин үлүү (салышкыны) сонгулдаларны томуйлаар дуга-йында шийтирн албан хуузу-биле парлагаш (чарлаан) хунде (акционерлиг ажык ниитилел-дерге — мурнуку сан-хөө чылы дээш акцио-нерлеринин ниити чыл түннээн хуралына кир-жир эргелиг кижилеринин даңзызын тургускан хунде) 30 хуудан алып турар организация-лардан;

л) шериг кезектери, шериг албан черлери болгаш организациялар;

м) ачы-буян болгаш чүүлге организация-лары, а ол ышкаш оларнын тургусканы организациялар;

н) ады билдинмес акша өргүкчүлери. Ады билдинмес акша өргүкчүзү дээрге акша өргүү-лүн кириер төлөлге документизинге дараазын-да медээлерин кайы-бирээзин: фамилиязын, адын, адазынын адын, чурттап турар черинин адресин кирибээн хамааты болур — азы меге медээлерин айыткан, чок болза, акша өргүлүн кириген төлөлге документизинге дараазында медээлерин кайы-бирээзин айытпаан юридик-тиг эргелиг организация: үндүрүг төлөкчизинин ону танып алыр дугаарын, адын база банк рек-визиттерин азы шын эвес медээлерин кунген;

о) сонгулдаларда бадылаашкын хунунге чедир бир чылдан эвээш үеде бүрүктеткен юридиктг эргелиг черлерден;

п) сонгулда фондузунче өргүл кириер хунун мурнунда бир чыл дургузунда:

даштыкы күрүнелер, а ол ышкаш бо пунк-туун «а»-«г», «е»-«з», «л»-«о» иштики пункту-ларында айыттыгган органнын, организа-циялардан азы хуу кижилер;

даштыкы черлер кижилегелиг россияжи юридиктг эргелиг черлер, бир эвес ында даштыкы кижилегелиг черин оларнын устав (чыылда) акшазында үлүү (салы) ол акша-ларны кири шилчидип, бир болза өске эт-хөреңгини (акционерлиг ажык ниитилелдерге — мурнуку сан-хөө чылы дээш акционерлеринин ниити чыл түннээн хуралына киржир эргелиг кижилерин даңзызын тургускан хунде) дамчыдып берип турар хунде 30 хуудан алып турар болза;

юридиктг эргелиглер, бир эвес оларнын уставы езуугаар (чыылдалыг) капиталында Россия Федерациязынын, Россия Федерация-зынын субъектилеринин болгаш (азы) муниципалдыг тургузгунунын үлүү (салышкыны) ол акша-хөреңгилерин кири шилчидип, бир болза өске эт-хөреңгини дамчыдып турар хунде (акционерлиг ажык ниитилелдерге — мурнуку сан-хөө чылы дээш акционерлеринин ниити чыл түннээн хуралына киржир эргелиг кижилерин даңзызын тургускан хунде) 30 хуудан алып турар болза;

күрүне органнынын болгаш (азы) тус чер бот-башкарылганын органнынын тургуска-ны организациялар (хуужудулга дүрүмү-биле тургустунган акционерлиг ниитилелдерден аңгыда);

бо иштики пунктуун үшкү болгаш дөрткү абзацтарында айыттыгган юридиктг эргелиг черлеринин тургусканы организациялар;

организациялар, оларнын уставы езуугаар (чыылдалыг) капиталында бо иштики пунктуун үшкү болгаш дөрткү абзацтарында айыттыгган юридиктг эргелиг черлеринин үлүү (салыш-кыны) ол акша-хөреңгилерин кири шилчидип, бир болза өске эт-хөреңгини дамчыдып турар хунде (акционерлиг ажык ниитилелдерге — мурнуку сан-хөө чылы дээш акционерлеринин ниити чыл түннээн хуралына киржир эргелиг кижилерин даңзызын тургускан хунде) 30 хуудан алып турар болза, акша-хөреңгилер, бир болза эт-хөреңги ап турган сааржылга чок организациялар.

д) дараазында уткалыг 4' пункту-биле немээр;

«4'. Бо чүүлдүн 4' пунктузунун «п» иштики пунктузунда айыттыгган сааржылганы эвес организациялар кандидаттын, бүрүктеттирген кандидаттын, сонгулда каттыжышкынынын сонгулда фондузунче бир эвес ол сааржылга-ны эвес организацияларнын акша-хөреңги-лерин, бир болза эт-хөреңгизин оларны ол акша-хөреңгилерин кири шилчиткен, бир болза өске эт-хөреңгини дамчыдып берген бо чүүлдүн 4' пунктузунун «п» иштики пунктузунун ийги-чедиг абзацтарында айыттыгган даштыкы күрүнелерге, органныга, организацияларга азы хуу кижилерге сонгулда фондузунче өргүл кириер хунге чедир дедир эгиттинмээн болза, өргүл кириер эргези чок.»

е) 8-ки, 11-ги пунктуларда чогуур падежте «сонгулда блогу» деп сөстөрни ап кааптар;

ж) 12-ги пунктуда «юридиктг эргелиг черлеринин күрүне бүрүктелн кылып турар күсүкчи эрге-чагырганын төлээлеткен органы» деп сөстөрни «юридиктг эргелиг черлеринин күрүне бүрүктелн кылып турар күсүкчи эрге-чагырганын органы, бир болза сааржылганы эвес организациялар бүрүктээр талазы-биле төлээлеткен черлер» деп сөстөр-биле солуур;

50) 52-ги чүүлде:

«л», «н» азы «о» иштиги пунктулары-биле көрдүнгөн кандидатты бүртүктөөринден ойталаарына үндөзүн болур байдалдар катап ажыттылып келгенде. Ынчан кандидаттар даңзызын бүртүктөө дугайында шийтпир хүлээп ал турар үедө турган, ынчалза-даа бүртүктөөр деп турар кандидаттар даңзызынын соңулда комиссиязынга турбаан болгаш билдингир бооп болбас ужурулг байдалдарны катап ажыттылган деп санаар;

б) соңулда каттыжышкынынын соңулдаларда тодаргай түннел чедип алыр сорулгаларда бодунун соңулда фондунун акша-хөреңгизинден аңгы акша-хөреңгилерни, бир эвес оларнын түнү соңулда фондунун акша-хөреңгизин чарыгдарынын хоойлу-биле доктааттыган эң ындыкы хемчээлинден 5 хуу ажып турар азы соңулда фондунун акша-хөреңгизин чарыгдарынын хоойлу-биле доктааттыган хемчээлинин ажа бергени 5 хуудан хөйну ажыглаанда;

в) соңулда каттыжышкынынын удуртукчузунун бодунун албан-дужаал азы ажыл-агыйы байдалын чаңгыс эвес удаа артыкка ажыглаанда;

г) соңулда каттыжышкынынын, ооң бүзүреттирген кижизинин, бүрүн эргелиг төлөзүнүн, а ол ышкаш оларнын даалгазы-биле өске кижинин азы организациянын талазындан соңгукчуларны хээлилзэн деп барымдаа туруп келгенде;

д) соңулда каттыжышкынынын бо Хоойлунун 49-кү чүүлүнүн 1 азы 1-пунктузу-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны сагываанда, а ол ышкаш кандидаттарны бүртүктөө даңзызынче кирип турар кандидат бо Хоойлунун 49-кү чүүлүнүн 1-ги пунктузу-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны сагываанда, бир эвес ол даңзыны депшиткен соңулда каттыжышкыны ындыг кандидатты бо чүүлдүн 10-гу пунктузунга дүүштүр үндүрбөс болза;

е) соңулда каттыжышкынынын бо Хоойлунун 49-кү чүүлүнүн 5-пунктузу-биле көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны чаңгыс эвес удаа сагываанда;

ж) соңулда каттыжышкынынга хамаарыштыр бо Хоойлунун 4-кү чүүлүнүн 3-пунктузунун «г» иштиги пунктузунда айыттылган (ынчалза-даа кандидатты эрге-байдалын алгыже чедир) үениң дүргүзүндө ол хамааты хөйниги хемчеглеринге, массалыг информация чепсектеринге азы ооң тарадып турар материалдарына (ооң иштинде «Интернетти» ажыглап тургаш, ниити ажылгаалдык медээ-телекоммуникация четкилеринге дамчыдар) бодунун чугаазынга «Экстремисчи» ажыл-чорудулгага удурларынын дугайында» Федералдыг хоойлунун 1 чүүлүндө тодараттылган ажил-херектерни кылырынче кыйгырган, азы болза өске арга-биле ындыг херектер кылырынче албадан, экстремизмни үндөзүлзэн азы шынзыткан, чок болза социал, язы-сөөк, национал азы чүүлге адааннажылгазын өөскүдеринче, национал чоргааралды дорамчылаарынче, хамаатыларнын үндүлгеге, социал, язы-сөөк, национал, шажынга азы дылга хамаарылгалыг демдээниң талазы-биле тускайын, артыын азы куду шынарлыгын пропагандалаарынче угланган, чок-ла болза холуштураарынча чадазынга чедир нацисчи атрибутка, бир болза символ-биле демей нацисчи атрибутканы азы символду, чок болза атрибутканы болгаш символду пропагандалаан азы хөйүнү мурнунга көргүскенин херечилеп турар барымдааларны илереткенде, а ол ышкаш айыттылган үедө кандидаттарны бүртүктөө даңзызынче кирген кандидатка хамаарыштыр (ынчалза-даа хамаатынын кандидаттың эрге-байдалын алырынга чедир) ындыг барымдааны илереткенде, бир эвес ол даңзыны депшиди үндүргөн соңулда каттыжышкыны ындыг кандидатты даңзыдан бо чүүлдүн 10-гу пунктузунга дүүштүр үндүрбөс болза.

9. Кандидаттарнын бүртүктөө даңзызынче кирген кандидаттын бүртүктөө, кандидаттар даңзызын бүртүктөө соңулда комиссиязынын, ол-ла соңулда округга хамаарыштыр кандидаттар даңзызын бүртүктөө соңулда каттыжышкынынын билдиришкенин езугаар,

бо чүүлдүн 7-ги пунктузунун «в», «д» болгаш «з» иштиги пунктуларында көрдүнгөн таварылгаларда, бир болза кандидаттың, а ол ышкаш ооң даалгазы-биле хөдөлүп турар өске кижинин азы организациянын соңгукчуларны хээлилзеп ал турар барымдаа тургустунган таварылгада, чок болза Федералдыг хоойлунун 38-ки чүүлүнүн 26-гы пунктузунун «а», «б», «в», «г» азы «е» иштиги пунктулары-биле көрдүнгөн кандидатты кандидаттар даңзызындан үндүреринге үндөзүн болур байдалдар катап ажыттылып келгенде, суд дараазында таварылгаларда күш чок болдурган бооп болур. Ынчан кандидаттар даңзызын бүртүктөө дугайында шийтпир хүлээп ал турар үедө турган, ынчалза-даа бүртүктөөр деп турар кандидаттар даңзызынын соңулда комиссиязынга турбаан болгаш билдингир бооп болбас ужурулг байдалдарны катап ажыттылган деп санаар;

10. Хамаатыларнын соңгуур эргелерин болгаш референдумга киржир эргезин камгалаарын дугайында херек оттуртунган соңулда каттыжышкыны бо чүүлдүн 8-ки пунктузунун «д» азы «ж» иштиги пунктуларында көрдүнгөн үндөзүннөр-биле хөдөлишкенин судче хомудал кириеринге чылдагаан болган кандидатты оларнын депшиткени кандидаттар даңзызындан үндүрер эргелиг. Соңулда каттыжышкынынын шак ындыг кандидатты кандидаттар даңзызындан судтун херек талазы-биле шийтпир хүлээп алырынга чедир үндүргени херек талазы-биле ажылды соксадырынга үндөзүн болур.

11. Кандидат, соңулда каттыжышкыны бо Хоойлунун 49-кү чүүлүнүн 1-ги пунктузунда көрдүнгөн кызыгаарлаашкыннарны сагываанда, бир болза хамаатынын кандидаттың эрге-байдалын алыр мурнунда, а соңулда каттыжышкынынын кандидаттар даңзызын депшидер мурнунда бо чүүлдүн 7-ги пунктузунун «ж» иштиги пунктузунда, 8-ки пунктузунун «ж» иштиги пунктузунда тус-тузунда көрдүнгөн үлгедишкенин кылган таварылгада база бо чүүлдүн 7-ги пунктузунун «б», «в», «г» болгаш «з» иштиги пунктуларында, 8-ки пунктузунун «б», «в» болгаш «г» иштиги пунктуларында көрдүнгөн таварылгаларда, кандидаттың (кандидаттар даңзызынын) бүртүктөөшкун прокурорун түннели-биле суд чок болдурган бооп болур;

69) 70-ги чүүлдүн 1-ги болгаш 2-ги пунктуларында «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

70) 71-ги чүүлдүн 2-5-ки пунктуларында «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

71) адында, 72-ги чүүлдүн 2 пунктузунда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

72) 73 чүүлдүн 2 пунктузунда «1166» деп саннарны «1168» деп саннар-биле солуур;

73) 76-гы чүүлде: а) адында «тус чер бот-башкарылгазынын албан-дужаалдыг кижилери» деп сөстөрни «тус чер чыгыргазынын баштыгы» деп сөстөр-биле солуур;

б) «муниципалдыг тургузгуну» болгаш тус чер бот-башкарылгазынын төлөзлекчилер органы, бир болза тус чер бот-башкарылгазынын төлөзлекчилер органы томуйлаваанда» деп сөстөрни «тус чер чыгыргазынын болгаш муниципалдыг тургузгуну» уставы-биле тодараттылган» деп сөстөр-биле солуур;

74) 77 чүүлдүн 1-ги пунктузунда «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

75) 1-ги капсырылгада «соңулда блогуну», «соңулда блогуну» деп сөстөрни ал кааптар;

76) 2-ги капсырылгада «тус чер бот-башкарылгазынын» деп сөстөрни «муниципалдыг тургузгуну» деп сөстөр-биле солуур;

77) «Эт-хөреңги дугайында медээ» деп 3-кү капсырылганы дараазында редакция-биле бижиир;

Орулгаларнын хемчээлинин дугайында болгаш орулгаларнын дөстөринин дугайында, кандидатка (кандидаттын өөнүн иштинге) (1) өнчү эргезинге хамааржыр эт-хөреңги дугайында, банкыда шыгжаан акшалар, үнелиг саазыннар (2) дугайында медээлер

• Мен, кандидат

(Фамилиязы, ады болгаш адазынын ады)

бодунун орулгаларынын (мээң өөм иштинин орулгаларынын) хемчээлинин болгаш дөстөринин, мээң (өөм иштинге) өнчү эргезинге хамааржыр эт-хөреңги (ооң иштинде бистин кады), банкыларда шыгжаан акшалар, үнелиг саазыннар дугайында медээлерин дичнадып тур мен:

Фамилиязы, ады, адазының ады	Паспорттун сериязы, дугаары азы хамаатының паспорттун солуп турар документи	Орулгалар (3)	Эт-хөрөңги							Транспорт аймаа	Банкылар агар санында акшалар	Акциялар болгаш коммерциялыг организацияларга өске-даа киржилге	Өскө өрөктиг саазынар
			Шимчeves эт-хөрөңги Турар чери (адреси), ниити шөлү (кв. м)										
1	2	3	Орулга телевиденинң дөзү, түнү (руб)	Чер участка-ры	Чурт-талга бажың-нары	Квар-тир-лар	Дача-лар	Гараж-тар	Өске шимче-вес хө-рөңги	Хеви-ри (5), марка, модель, үндүр-ген чылы	Банкы-ның ады, турар чери, агар санының дугаары, арткан акша (руб.) (6)	Органи-зация-ның ады болгаш органи-зас-эрге-хевири (7), турар чери (адреси), киржил-гезинин кезии (%) (8)	Өске өрөктиг саазынар (9) өрөктиг саазынның үндүр-ген кижи, ниити өрттээ (руб)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	

Бо медээлерниң шыннын болгаш долузун бадыткап тур мен:

(кандидаттын холунун үжүү)

200 ... чылдың «...».

(1) Ашааның (кадаынын) эт-хөреңгизинин дугайында медээлер, бир эвес оларны бээри федералдыг хоойлу-биле көрдүнгөн болза, чүге ол таварылгада айтыр.

(2) Орулгаларынын дугайында медээлерден аңгыда, соңулдаларны томуйлаарынын дугайында шийтпирни албан-езузу-биле парлаанын (парлаалганы) боттандырган айның бирги хүнүнүн байдалы-биле айтылган медээлер.

(3) Соңулдаларны томуйлаар чылдың мурнунда чылда, федералдыг хоойлуларга дүүштүр, чогуур телевирилери боттандырып турар организациялардан, үндүрүг агентилери болуп турар хууда болгаш (азы) юридиктиг эргелиг черлерден алдынган орулгаларын (пенсияларны, пособиелерни, өске-даа телевирилери кирибишаан) айтыр.

(4) Даштыкы валютага алган орулга, орулганы ап турган үезинде Россия Федерациязынын Төп банкызынын курузун езугаар рубль-биле айтыр.

(5) Транспорт аймааның хевирин айтыр: чикк автотранспорт, чүкк автотранспорту, прицеп-кожуглар, суг транспорту болгаш транспорттун өске хевирлери.

(6) Даштыкы валютада агар саннарда арткан акшаны Россия Федерациязынын Төп банкызынын курузун езугаар рубль-биле айтыр.

(7) Организациянын долу болгаш кызырган адын болгаш ооң организас-хоойлу-дүрүмнүг хевирин (акционерлиг ниитилел, кызыгаарлаттылган харысалгалыг ниитилел, эштежилге, бүдүрүлгө кооперативи болгаш өске-даа) айтыр.

(8) Киржилгениң кезээн устав капиталындан хууларга илереттинер. Акционерлиг ниитилелдерге хамаарыштыр акцияларнын номиналдыг өртөөн болгаш санын айтыр.

(9) Бүгү үнелиг саазыннарны хевирлериниң аайы-биле (облигациялар, вексельдер, чектер, сертификаттар болгаш өске-даа) айтыр.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№415 УХ-11

2007 чылдың декабрь 28.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

2007 чылда Тыва Республиканың эң тергиин чаартылга төлөвилелинге конкурстун түннелдеринин дугайында

2007 чылдың декабрь 7 №1057 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2007 чылдың август 9-та «2007 чылда Тыва Республиканың эң тергиин чаартылга төлөвилелинге конкурсту эртериринин дугайында» №796 доктаалын күөседири-биле Тыва Республиканың Экономика яамызы 2007 чылда Тыва Республиканың эң тергиин чаартылга төлөвилелинге 19 төлөвилел ажылдар киришкен конкурсту эртерирген.

Конкурса РЭА-нын Сибирьде салбырынын Тываның бойдус курлавырларын комплекстиг шингээдир институттун, КАЗРА-нын Сибирьде салбырынын Тываның көдээ ажил-агыйынын эртем-шинчилел институту, Тываның күрүне университетинин төлөвилелдерин, база ол ышкаш өске-даа юридиктиг эргелиг албан черлеринин болгаш амы-хууда кижилеринин төлөвилелдерин кирирген.

Тыва Республиканың Чаартылга программаларын болгаш төлөвилелдерин шилиир болгаш экспертиза талазы-биле комиссиянын кезигүннеринин үнелигиринин түннелдери-биле «Туваасбест» ГОК-тун серпентиниттиг артынчыларындын аморфтуг диоксид кремнийни алыры (99,99%)» чаартылга төлөвилелин эң тергиин деп көргөн.

Тыва Республиканың Чаартылга программаларын болгаш төлөвилелдерин шилиир болгаш экспертиза талазы-биле комиссиянын 2007 чылда Тыва Республиканың эң тергиин чаартылга төлөвилелинге

конкурстун түннелдеринин дугайында айтырыг талазы-биле

хуралынын

ПРОТОКОЛУ

2007 чылдың ноябрь 16 №1 Кызыл хоорай

Хуралга даргалап турган: Б.Д.Оюн – Тыва

Республиканың экономика сайыдынын оралакчызы, Комиссиянын даргазынын оралакчызы.

Хуралга олурганнар:

С.О.Ондар – Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныктар политиказынын сайыдынын бирги оралакчызы;

В.Х.Кара-оол – Тыва Республиканың үлетпүр болгаш энергетика сайыдынын оралакчызы;

Г.С.-Д.Ондар – Тыва Республиканың бойдус курлавырларынын болгаш экология сайы-

дынын оралакчызы;

Р.Б.Чысыма – РКАЭА-нын СО-нын Тываның көдээ ажил-агыйынын эртем-шинчилел институтунун директору;

Б.К.Кара-Сал – Тываның күрүне университетинин экономика болгаш чаартылгалар талазы-биле проректор;

М.Х.Кара-оол – Тыва Республиканың Экономика яамызынын инвестиция болгаш чаартылгалар төлөвилелдерин боттандыраар килдистин начальниги, харысалгалыг секретары.

2007 чылда Тыва Республиканың эң тергиин чаартылга төлөвилелинге конкурстун түннелдеринин дугайында

(С.О.Ондар, В.Х.Кара-оол, Г.С.-Д. Ондар, Р.Б.Чысыма, Б.К.Кара-Сал, М.Х.Кара-оол, Б.Д.Оюн)

Хүлээп алган шийтпирлери:

1. Комиссиянын секретары М.Х.Кара-оолдун 2007 чылда Тыва Республиканың эң тергиин чаартылга төлөвилелинге конкурста кириген чыгырлар дугайында информациязын билип алыр.

2. 2007 чылда Тыва Республиканың эң тергиин чаартылга төлөвилелинге конкурстун тиелекчизинге РЭА-нын Сибирьде салбырынын Тываның бойдус курлавырларын комплекстиг шингээдир институттун «Туваасбест» ГОК-тун

серпентиниттиг артынчыларындын аморфтуг диоксид кремнийни алыры (99,99%)» төлөвилелин тиелекчи болганын бадылаар.

3. «2006 – 2007 чылдарда Тыва Республикага чаартылга ажил-чорудулгазын хөгжүдери» республиканың тускай сорулгалыг программаның күсели-биле конкурстун тиелекчизинин төлөвилелин боттандыраарга 1490 муң рубль түңгө акшаландыраар.

4. Тыва Республиканың Экономика яамызы: - «2007 чылда Тыва Республиканың эң

тергийн чаартылга төлөвилелинге конкурстун түннелдерин дугайында» доктаалдың төлөвилелин сайгарып чугаалажыры-биле Тыва Республиканың Чазаанга кирир.

Хуусаазы: 2007 чылдың декабрь 10-га чедир. 2007 чылда Тыва Республиканың эң тергийн чаартылга төлөвилелинге конкурстун тиелекчизи-биле төлөвилелди боттандыраары акшаландыраарының дугайында керээни чарар. Хуусаазы: 2007 чылдың декабрь 31-ге чедир.

Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын адырынга хайгаарал талазы-биле албан дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында

2007 чылдың декабрь 17 № 1068 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының 2007 чылдың сентябрь 21-де «Тыва Республиканың күүседикчи эрге-чагырга органнарының структуралык дугайында» №95 Чарлыын күүседир-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын адырынга хайгаарал талазы-

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 17 №1068 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын адырынга хайгаарал талазы-биле албан дугайында Дүрүм

I. Нити чүүлдер

1. Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын адырынга хайгаарал талазы-биле албан (моон сонгаар-Албан) Тыва Республиканың күүседикчи эрге-чагырга органы болур, аңнаарынга хамааржып турар объектилерге, дириг амытаннар делегейинин объектилерин камгалаар, катап тургузар болгаш ажыглаар адырынга хоойлужудулганы сагыры дээш хайгаарал болгаш контроль талазы-биле хүлээлгезин боттандырып чорудар, а база сугнун биологтук курлавырларын болгаш оларның турар девискээринин. Албаны кыскалаткан ады — Тыва Республиканың Курандырхайгааралы.

2. Албан Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының башкарылганынга турар.

3. Албан бодунун ажыл-чорудулгазынга Россия Федерациязының Конституциязын, Тыва Республиканың Конституциязын, Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгаларын, а база амгы бо Дүрүмнү удуртулга болдурар.

4. Албан бодунун бүрүн эргезин боттандырып чорударда, күүседикчи эрге-чагырганың федералдык органнары болгаш ооң девискээрлерде кезектери, Тыва Республиканың күүседикчи эрге-чагырга органнары, тус чер бот башкарылга органнары, Тыва Республиканың девискээринде турар хей-ниити каттыкышкынары болгаш өске-даа организациялар-биле кады ажылдажылганы чорудар.

II. Бүрүн эргези

1. Албаның ажыл-чорудулгазының тургустунган адырынга дараазында бүрүн эргезин боттандырып чорудар:

5.1. күрүнениң контроль болгаш хайгааралын боттандыраар;

5.1.1. аңнаарынга хамаарылгалыг объектилерин болгаш оларның долгандыр турар хүрээлелин, дириг амытаннар делегейин камгалаар, ажыглаар болгаш катап тургузар адырынга;

а) бодунун бүрүн эргезининг хемчээлинге, республика девискээринде оларның турар хүрээлелинге болгаш дириг амытаннар делегейин камгалаар база ажыглаар адырынга хоойлужудулганы сагыры дээш;

б) капканы болгаш дузакты ажыглааны дээш;

в) дириг амытаннар объектилерин камгалы дээш;

г) дириг амытаннар делегейининг объектилеринге күрүнө кадастрын болгаш күрүнө мониторингин чорудары, оларның ажылгалы болгаш дириг амытаннар объектилеринин санының күрүнө учедун чорудары дээш;

д) аңнаарынга хамааржып турар объектилерин, дириг амытаннар делегейининг объектилерин ажыглаарыга чыгыс катап ажыглаар болгаш башкарыкчы лицензияларны бээр дээш;

е) дириг амытаннар делегейининг объектилерин ажыглаары дээш;

ж) дириг амытаннар делегейининг объектилерин ажыглаарын таарыштыраары дээш;

з) республиканың девискээринге катап тургузар болгаш оларны камгалаар сорулга-биле дириг амытаннар делегейининг объектилерининг ажылгалыга кызыгаарлаашкынны чорудары дээш;

5.1.2. сугнун биологтук курлавырларынга хамааржып болгаш оларның турар хүрээлели, дириг амытаннар делегейининг объектилерининг камгалалынын, катап тургузарынын, ажылгалынын адырынга;

а) бодунун бүрүн эргезининг хемчээлинге, республиканың девискээринде оларның турар хүрээлелинге болгаш сугнун биологтук курлавырларын камгалаар болгаш балыктаашкын адырынга хоойлужудулганы сагыры дээш;

б) үлетпүр угланышкынныг, балыктаарынга ынактарын болгаш спорттук балыктаашкынның организациязы болгаш таарыштырылганы дээш;

в) хем кыдынга балыктаар балык тывыжынын уюштуруу дандызын чорудары дээш;

г) балык тывыжынын уюштуруу тургузары болгаш хуваары дээш;

д) республиканың иштиги суг объектилеринге, сугнун биологтук курлавырларын камгалалы дээш;

5. «Республиканың эртем-чаартылга төвү» Сайгарлыкчы эвес эштежилге 2007 чылда Тыва Республиканың эң тергийн чаартылга төлөвилелинге конкурстун тиелекчизи-биле чаартылга ажыл-чорудулгазының адырынга кады ажылдаарынын дугайында дугуржулганы чарарын сүмелээр.

Комиссияның даргазының оралакчызы Б.Д.ОЮН.

биле албан дугайында Дүрүмнү болгаш ооң структуралык коштунганы-биле бадылаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының хүлээлгезин күүседип турар А.ДАМБА-ХУУРАК.

6.8. Албаның бүрүн эргезинге кирип турар айтырылгал талазы-биле информацияны Тыва Республиканың яамыларында, бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан тургустунган чурум-биле негеп алыр.

III. Ажыл-чорудулганың организациязы

7. Албаның удуртукчу башкаар (моон сонгаар-Албаның удуртукчузу), Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыдының (моон сонгаар-сайыт) киригени-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы албан-дужаалынга томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар.

Албаның удуртукчузу Албаның бүрүн эргезинде салдыг сорулгаларының күүселдези база ооң ажылынын түннели дээш хууда харыскалгалыг болур.

Албаның удуртукчузу оралакчылыг болур, Албаның удуртукчузу киригени-биле сайыт албан-дужаалынга томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар.

8. Албаның удуртукчузу:

8.1. эрге-хүлээлгелерни хуваар;

8.2. сайытка кирир чүүлдер;

Албаның ажылдакчыларының ажыл төлөвирининг фондузу, ажылдакчыларын эң үстүк санынын дугайында санал, а бюджет акшаландырышкыны-биле бадылаан хемчээлинге оларны тударынын чарыгдалынын сметаы;

Албаның удуртукчузу оралакчызын албан-дужаалынга томуйлаары болгаш албан-дужаалындан хостаарынын дугайында саналды; Албаның ажыл-чорудулгазынын прогнозтук көргүзүлгелерин болгаш чыл планынын төлөвилелин, а база оларның күүсеткенинин дугайында отчет;

Албаның ажыл-чорудулгазын хандыраар саң-хөө кезээнге субвенцияның хемчээли болгаш республика бюджетининг төлөвилелин тургузар талазы-биле санал;

8.3. Албаның ажылдакчыларын албан-

Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый объектилеринге озал-ондакты болгаш озал-ондактыг байдалды дүрген чайладырынга материалдыг курлавырларның кур күштерин тургузар, чарыгдаар, шыгжаар болгаш немештир тургузар чурумунун дугайында

2007 чылдың декабрь 17 №1075 Кызыл хоорай

1999 чылдың октябрь 6-да «Россия Федерациязының субъектилерининг күрүнө эрге-чагырганын хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күүседикчи эрге-чагырга органнарының организациязынын нити принциптеринин дугайында» №184 Федералдыг хоойлузуның 26.3-кү чүүлүнүн 2-ги кезээнин 5.1-ги пунктунун удуртулга болдурга, республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйларының үзүктел чок ажылдаарын хандыраар, ооң объектилеринге озал-ондакты болгаш озал-ондактыг байдалды дүрген чайладыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый объектилеринге озал-ондакты болгаш озал-ондактыг байдалды дүрген чайладырынга материалдыг курлавырларның кур күштерин тургузар, чарыгдаар, шыгжаар

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 17-де №1075 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый объектилеринге озал-ондакты болгаш озал-ондактыг байдалды дүрген чайладырынга материалдыг курлавырларның кур күштерин тургузар, чарыгдаар, шыгжаар болгаш немештир тургузарынын дугайында Дүрүм

озал-ондакты болгаш озал-ондактыг байдалды чок кылыр талазы-биле эргежок чугула ажылдарның хемчээли, республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйынын адырынын адаанда турар бүдүрүлге-ажылгал ажыл-чорудулгазынын техниктиг болгаш технологтуг онзагай талазынга дүүштүр, а база ортумак статистиктиг болгаш улуг озал-ондакты чайладырынга материалдыг курлавырларның чарыгдалы.

6. Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый объектилеринге озал-ондакты болгаш озал-ондактыг байдалды дүрген чайладырынга кур күштерининг материалдыг курлавырынын хемчээлин болгаш номенклатуразын Тыва Республиканың республика бюджетинин ол угланышкына көрдүнген акша-хөрөңгизининг хемчээлинге Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызы чылдын-на бадылаар.

7. Кур күштерин тургузарын келир одалан сезонунун сентябрь 15-ке чедир албан дооскан турар.

III. Кур күштерин тургузарынга материалдыг курлавырларны чедирери

8. 2005 чылдың июль 21-де «Күрүнениң болгаш муниципалдыг хергелелге барааннар чедиринге, ажылдар күүседиринге, ачы-дуза чедиринге чагылар салыр дугайында» №94 Федералдыг хоойлу, а ол ышкаш бо Дүрүм дүүштүр кур күштерге материалдыг курлавырларны чедирерин чорудар.

9. Кур күштерин тургузарынга материалдыг курлавырлар чедиринге чагылар салыр талазы-биле күрүнө чагыкчызы Агентилел болур, ооң хүлээлгези:

- кур күштерининг балансынын тудар хүлээлгезин күүседир;

- кур күштерин тургузарынга тускайлап берген саң-хөөнүн акша-хөрөңгизин тускай сорулгалыг ажыглаар болгаш күрүнө керээзин чарганынга дүүштүр материалдыг курлавырларны чедиркичери-биле санажылганы хандыраар.

IV. Кур күштерин таарыштыр тургузары болгаш шыгжаары

5. Муниципалдыг тургузулгаларын удуртукчуларынын саналыга дүүштүр Агентилел чылдын-на кур күштерин тургузарынга материалдыг курлавырларнын хемчээлин болгаш номенклатуразын ажылдап кылыр болгаш өске-даа дериг-херекселдеринин алыкчызы болур, а база

II. Кур күштерин тургузары

5. Муниципалдыг тургузулгаларын удуртукчуларынын саналыга дүүштүр Агентилел чылдын-на кур күштерин тургузарынга материалдыг курлавырларнын хемчээлин болгаш номенклатуразын ажылдап кылыр болгаш өске-даа дериг-херекселдеринин алыкчызы болур, а база

II. Кур күштерин тургузары

5. Муниципалдыг тургузулгаларын удуртукчуларынын саналыга дүүштүр Агентилел чылдын-на кур күштерин тургузарынга материалдыг курлавырларнын хемчээлин болгаш номенклатуразын ажылдап кылыр болгаш өске-даа дериг-херекселдеринин алыкчызы болур, а база

II. Кур күштерин тургузары

5. Муниципалдыг тургузулгаларын удуртукчуларынын саналыга дүүштүр Агентилел чылдын-на кур күштерин тургузарынга материалдыг курлавырларнын хемчээлин болгаш номенклатуразын ажылдап кылыр болгаш өске-даа дериг-херекселдеринин алыкчызы болур, а база

10. Кур күштерни Тыва Республиканың чуртталга-коммунал ажил-агый бүдүрүлгелеринге таарыштыр тургузар азы тускай складтарга (моон соңгаар - шыгжакчылар) болгаш шыгжаарының чурумун болгаш негелдизин сагып тургаш өске материалдыг үнелиг чүүлдерден аңгы шыгжаар.

11. Кур күштерни салырын Агентилел планнаар болгаш боттандырат.

12. Агентилел күрүнө керээзинге дүүштүр шыгжакчылар-биле керээни чарар.

13. Кур күштерниң материалдыг курлавырын шыгжаарының, учедунун болгаш үндүреринин талазы-биле ачы-дузаны шыгжакчылар боттандырат, чүдүрер-дүжүрер ажилдарның төлөвин, кур күштерни тургузарына көрдүнгөн саңхөө чылынга дүүштүр Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинден күрүнө керээзинге дүүштүр Агентилел боттандырып чорудар, бир эвес хоойлу езугаар көрдүмзүн болза, Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг эрге-хоойлу актызын ажыглаар.

14. Кур күштер Тыва Республиканың бодунун өңчүзү болур, амгы Дүрүмдө айыттынганы езугаар материалдыг курлавырларны башкаар, Агентилел болгаш шыгжакчылар ону хавыраар эргези чок азы өскээр ажыглаар.

V. Кур күштерни материалдыг курлавырларга бээринин болгаш үндүр бижиринин чуруму

15. Кур күштерден материалдыг курлавырларже үндүрери; республиканың чуртталга-коммунал ажил-агый объектилеринге (системаларына) озал-ондак азы озал-ондактыг байдал тургустунуп келген таварылгада;

онзагай таварылгада Тыва Республиканың тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый сайыдының азы ону солуп турар кижиниң бижимел чөпшээрели-биле, дараазында дедир эгидип бээр-биле кур күштерден материалдыг курлавырларны чээп ал тургаш, санын, шынарын, эгидип бээр хуусаазын айтып тургаш, керээни долдурар.

16. Кур күштерден материалдыг курлавырларны ал тургаш Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының удурткучулары, а ол ышкаш албан черлеринин удурткучулары, чуртталга-коммунал ажил-агый объектилерин оперативтиг эргелеп-башкаар Агентилелдин директорунга бижимел дилегни кириер.

17. Дилегге негеп турар материалдыг курлавырларның ады (модели, марказы болгаш оон-даа өске) болгаш саны албан турар.

Дилегге дараазында документилерни албан кошкан турар;

- озал-ондак азы озал-ондактыг байдал болган (электри четкизи, трансформатор подстанциязы, чылыг четкизи, чылыг энергиязының дөзү, чылыг пунктузу болгаш оон-даа өске) объектинин (системанын) паспортунун хоол-

газы;

- үлеер-майык-биле тургускан, Агентилелдин директору бадылаан, озал-ондак болган азы озал-ондактыг байдал болган объектинин (системанын) шинчилээнинин актызы

18. Агентилелдин директорунга азы ону солуп турар кижиге кириген дилег үндезинниг болган таварылгада, кур күштерден материалдыг курлавырны үндүрер дугайында документи белектээр дугайында айтышкынны үндүрер.

19. Материалдыг курлавырны складтан үндүрерде шыгжакчы бухгалтер учедунун чурумунга дүүштүр долдурган капсырылга болгаш өске-даа документиленге үндезилеп чорудар.

20. Шыгжакчының складындан материалдыг курлавырны алыр удурткучунун буюртурган кижизи бодун шынзыдып турар документи болуру албан, а ол ышкаш дериг-херекселди алырынга шынзыдып турар документи болур.

21. Озал-ондак азы озал-ондактыг байдал болган объектиге материалдыг курлавырларны шыгжакчының складындан үндүрер болгаш чедирер чарыгдалды дериг-херекселдин алык-чызындан боттандырып чорудар.

22. Кур күштерни чарыгдалынан акт езугаар үндүр бижир, озал-ондактыг ажилдарның хемчээлин күөсеткенинге дүүштүр кур күштерни ажыглаанын, чуртталга-коммунал ажил-агый бүдүрүлгелеринге кириер болгаш Тыва Республиканың республика бюджетинин үндүрүп берген акша-хөреңги-биле орнун тургузар. Немелдени чылдың-на чорудар, ыналза-даа одалга сезонун эгелээрден орай эвес.

23. Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел амгы Дүрүмүн болгаш хоойлужудулганын тургусканы-биле кур күштерниң материалдыг курлавырын немээрин, солугурун болгаш эргижирзэн чүүлдерин үндүр бижирин чылдың-на боттандырып чорудар.

24. Кур күштерниң тускай сорулгалыг чарыгдалы дээш контролду Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызы боттандырып чорудар.

25. Тыва Республиканың Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел квартал санында айның 10-нун хүнүнге чедир, тургустунган майык езугаар кур күштерниң материалдыг курлавырларын чарыгдалының дугайында отчетту Тыва Республиканың Санхөө яамызынче болгаш Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызынче кириер.

26. Кур күштерниң материалдыг курлавырларын барын күрүнениң статистика отчетдунун №1 майык-хевир бадыткаар болгаш хыналданын түнелин Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызы боттандырып чорудар.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың сентябрь 28-те №895 доктаалы-биле бадылаан 2007 чылда көдээ ажил-агый бүдүрүлгелерин болгаш болбаазырадыр үлетпүрнү хөгжүдеринге көдээ ажил-агыйның бараан бүдүрүкчүлеринге бээр «Россельхозбанк» ААН-ниң чээлизин хандыраарына Тыва Республиканың күрүнө магадылалын хуваарына өскерилгелерни кириеринин дугайында

2007 чылдың декабрь 24 №1088 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2007 чылдың апрель 28-те «2007 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында» №27 УХ-2 Хоойлузунун 62-ги чүүлүгү, Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың декабрь 13-те №1409 доктаалы-биле бадылаан 2007 чылда Тыва Республиканың күрүнө магадылалын бээр Программанын дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың сентябрь 28-те «2007 чылда көдээ ажил-агый бүдүрүлгелерин болгаш болбаазырадыр үлетпүрнү хөгжүдеринге көдээ ажил-агыйның бараан бүдүрүкчүлеринге бээр «Россельхозбанк» ААН-ниң чээлизин хандыраарына Тыва

Республиканың күрүнө магадылалын бээринин дугайында» №895 доктаалы-биле бадылаан, 2007 чылда көдээ ажил-агый бүдүрүлгелерин болгаш болбаазырадыр үлетпүрнү хөгжүдеринге көдээ ажил-агыйның бараан бүдүрүкчүлеринге бээр «Россельхозбанк» ААН-ниң чээлизин хандыраарына Тыва Республиканың күрүнө магадылалын хуваарына, чаа редакцияны кириер;

2007 чылда көдээ ажил-агый бүдүрүлгелерин болгаш болбаазырадыр үлетпүрнү хөгжүдеринге, көдээ ажил-агыйның бараан бүдүрүкчүлеринге бээр «Россельхозбанк» ААН-ниң чээлизин хандыраарына Тыва Республиканың күрүнө магадылалын хуваары

№	Ады	Турар чери	Чээлинин сорулгазы	Чылдың 14 хуу ставказы	Чээлинин хуусаазы	Магадылалдың түнү, муң рубль
Көдээ ажил-агыйның хереклекчилер кооперативтери						
1.	КБК «Оргадай»	Улуг-Хем кожуун Арыг-Узун суур	техника болгаш дериг-херекселдер садып алыр	14	5	1150
2.	КБК «Чадаана-молоко»	Чөөн-Хемчик кожуун Чадаана хоорай	техника болгаш чиг эт садып алыр	14	5	1099
3.	КБК «Аржаан»	Би-Хем кожуун Аржаан суур	техника болгаш дериг-херексел садып алыр	14	5	2000
Күрүнениң каттышкан бүдүрүлгелери						
	«Енисей» Птицефабрика» ККБ	Кызыл кожуун Каа-Хем суур	техника болгаш дериг-херексел садып алыр	14	5	24751
	Шупту					29000

2. Тыва Республиканың Культура болгаш информация яамызы бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдың күөселдези дээш контролду Тыва Республиканың Көдээ ажил-

агый болгаш аш-чем яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының хүлээлгезин күөседип турар А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың чурттакчылыг суурларының девискээринин санитарлыг байдалының дугайында

2007 чылдың декабрь 24 №1090 Кызыл хоорай

1999 чылдың март 30-де «Чурттакчы чонун санитар-эпидемиологтук чаагай чоруунун дугайында» №52 Федералдыг хоойлуга, Тыва Рес-

публиканың 2006 чылдың июль 13-те «Тыва Республиканың чурттакчы чонунун санитар-эпидемиологтук чаагай чоруунун дугайында»

№1875 Хоойлузунга дүүштүр болгаш Тыва Республиканың чурттакчы чонунун санитар-эпидемиологтук чаагай чоруун хандыраар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Хереклекчилерин эргелерин камгалаар база кижинин чаагай чоруун хайгаараар Федералдыг албанын Тыва Республика талазы-биле девискээр эргелелин удурткучузу Л.М. Ооржактын Тыва Республиканың чурттакчылыг суурларының девискээрлеринин санитарлыг байдалының дугайында медээлерин хүлээп алыр.

2. Тыва Республиканың чурттакчылыг суурларының девискээрлерин чаагайыдар болгаш санитарлыг ашталгазының талазы-биле хемчеглерин планын бадылаар (капсырылга кош-тунган).

3. Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызы, Хереклекчилерин эргелерин камгалаар база кижинин чаагай чоруун хайгаараар Федералдыг албанын Тыва Республика талазы-биле девискээр эргелели (дугурушканы-биле), Тыва Республиканың чурттакчылыг суурларының санитарлыг байдалын болгаш чаагайыдылганын хандыраар дугайында айтырылгалар талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының удурткучуларының, организацияларның, бүдүрүлгелеринин, албан черлеринин удурткучуларының, хуу сайгарлыкчыларның семинары 2008 чылдың бирги кварталында организаастаар болгаш эрттирер.

4. Муниципалдыг тургузугларның баштың-нарынга организаастаарыга болгаш хандыраарыга сүмелээри болза:

амгы доктаал-биле бадылаан хемчеглерни күөседир;

муниципалдыг тургузугларга хамаарып турар чурттакчылыг суурларның девискээрин чаагайыдар талазы-биле хемчеглерни күөседир; бадылаттырган планга дүүштүр кадыг амыдыралчы боктарның девискээрин чаагайыдар

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың декабрь 24-те №1090 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың чурттакчылыг суурларының девискээрлеринин санитарлыг ашталгазының болгаш чаагайыдылганын талазы-биле хемчеглеринин ПЛАНЫ

1. Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының чурттакчылыг суурларының девискээринин санитарлыг хандырылгазы болгаш чаагайыдылганын талазы-биле чурумну ажылдап кылыр. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле)

2. Чурттакчылыг суурларның девискээринин санитарлыг байдалын болгаш чаагайыдылганын хандыраар дугайында айтырылгалар талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының чагыргаларының баштыңнары, организацияларның, бүдүрүлгелеринин албан черлеринин удурткучулары, хуу сайгарлыкчылар-биле семинары эрттирер. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажил-агый яамызы, ТР-ниң Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел, Росхергелхайгааралдык ТР-ниң талазы-биле эргелели (дугурушканы-биле).

3. Амыдыралчы кадыг боктар төгеринге чер уастоктарын тускайлап бээр. Муниципалдыг тургузугга таарымчалыг тускайыттырган организацияга ону ажыглаарын быжыглаар. Муниципалдыг программда кирген амыдыралчы кадыг боктарны төгер черлерин болгаш чурттакчылыг суурларны чаагайыдар талазы-биле хемчеглерин акшаландыраар көөр. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле).

4. Амыдыралчы кадыг боктарны төгер черлерин чаагайыдар талазы-биле ажилдарны график-биле чорударын хандыраар. Доктаамал ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле)

5. «Амыдыралчы кадыг боктарны төгер черлерин ажаап тудар болгаш гигиеналыг негелдеге тургузар» СЧ 2.1.7.1038-01 негелдезинге дүүштүр амыдыралчы кадыг боктарны төгер черлерин чаагайыдар болгаш анаа тыттып келген бок төгер черлерин чок кылыр. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле).

6. Амыдыралчы боктарның артынчыларын төгер, хайгаарал чок тыттып келген бок төгер черлерге, муниципалдыг тургузугларның девискээринде эн-не таарымча чок уастоктарга (бок төгеринге тускайлап бербээр черлерге), «Бок төгери хоруглуг» деп хоруп турар демдекти тургузар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле).

7. Девискээрлерин арыының болгаш ашталгазының хыналдазының талазы-биле рейд хемчеглерин чорудар, оон иштинде хуу бажың ээлеринин секторун. Ай санында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларның чагыргалары (дугурушканы-биле)

8. Чурттакчылыг суурларның девискээрин ажаап тударын чурумун хажыткан хамаатыларны «Тыва Республиканың девискээринге административтиг харысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунда көрдүнгөн, административтиг харысалгага онаар талазы-биле оон ажылын организаастаар болгаш муниципалдыг административтиг комиссияларны тургузар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары

база анаа тыттып келген бок төгер черлерин чок кылыр, муниципалдыг тургузугларга хамаарып турар чурттакчылыг суурларның девискээринин санитарлыг ашталгазының талазы-биле хемчеглерни күөседир;

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың девискээринге административтиг харысалга дугайында» Хоойлузунда көрдүнгөн административтиг харысалгага онаар талазы-биле административтиг комиссияның ажылын чурттакчылыг суурларның девискээрин ажаап тудар чурумун хажыткан хамаатыларга хамаарыштыр алыр, айыттыг комиссияның хуралын айда ийден эвээш эвес катап эрттирер.

5. Хереклекчилерин эргелерин камгалаар база кижинин чаагай чоруун хайгаараар Федералдыг албанын Тыва Республика талазы-биле девискээр эргелелин, Ветеринарлыг болгаш фитосанитарлыг хайгаарал талазы-биле Федералдыг албанын Тыва Республика талазы-биле эргелелин сүмелээри болза, Тыва Республика талазы-биле Иштики херектер яамызы-биле кады аш-чем боктарын ажыглаар болгаш чыыр, республиканың чурттакчылыг суурларының девискээринин санитарлыг байдалы дээш күрүнениң контролун болгаш хайгааралын бодунун бүрүн эргезинин хемчээлинге боттандырып чорударын күөштелдирер.

6. Эркин кожуунун Тере-Хөл хөлге, Енисейнин Улуг болгаш Биче агымнарының хем кыдынын камгалалын болгаш суг камгалалының зоназын ажыглаар чурумун сагыыр талазы-биле хыналдаларны чорударын, 2008 чылдың ажил планынга кириерин Россияның бойдус хайгааралының Тыва Республика талазы-биле эргелелин сүмелээри.

7. Бо доктаалдың күөселдези дээш контролду Тыва Республиканың Чазааның Аппаратының девискээр хөгжүлдези болгаш тус чер бот-башкарылга органнары-биле кады ажылдажылганы чорудар эргелелге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

(дугурушканы-биле)

9. Механизастаттыг ашталгага кирип турар кудумчуларның даңазын бадылаар, а база чылдың күсү болгаш кышкы үелеринде оон ашталгазын ээлчеп аштарыны. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле).

10. Бүдүрүлгелерин, организацияларын болгаш ведомстволарын аштарынга кирип турар девискээрлерни быжыглаарын бадылаар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле).

11. Хем эринин, парктарын, сесериктерин, тудуг шедеринин, көрүлде албан черлеринин, тротуарларын, бажың чанының девискээрлеринин болгаш оон-даа өске черлеринин санитарлыг байдалы дээш харысалгалыг организацияларын даңазын бадылаар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларның чагыргалары (дугурушканы-биле).

12. Россияның Күрүнө тудуунун 2003 чылдың сентябрь 27-де №170 доктаалы-биле бадылаан чуртталга фондунун техниктиг ажыгалынын чурумунга болгаш нормазынга дүүштүр хөй каът чуртталга бажыңнарын подвездилерин болгаш бажың чанының девискээрлерин аштар графикин бадылаар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле).

13. Чурттакчылыг суурларны чаагайыдылганын чурумун сагыыр дээш контроль талазы-биле харысалгалыг кижилерни быжыглаар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле), ТР-ниң талазы-биле ИХЯ-ның хөй-инитинин айыл чок чоруунун милициязы (дугурушканы-биле).

14. Бүдүрүлгелерин, организацияларын, албан черлеринин, чуртталга бажыңнарын девискээринге хамаарып турар кадыг болгаш суук боктарны үндүр сөөртүрүн үезинде боттандырып чорудар. График-биле хүнүн-не ТР-ниң муниципалдыг тургузугларның чагыргалары, ТР-ниң чуртталга-коммунал ажил-агый бүдүрүлгелери (дугурушканы-биле).

15. Арылашкынны доктаамал системалыг бадылаан графиктин талазы-биле боттандырып чорудар, оон иштинде хуу бажың ээлеринин тудугларлыг районунга. Хүнүн-не, хуу бажың ээлеринге-неделда ийден эвээш эвес катап. ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары, ТР-ниң чуртталга-коммунал ажил-агый бүдүрүлгелери (дугурушканы-биле).

16. Тыва Республиканың Чурттакчылыг суурларының чаагайыдылганын муниципалдыг программанын ажылдап кылыр болгаш бадылаар, 2008 чылда акшаландырышкынны хандыраар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугурушканы-биле).

17. Тыва Республикага эң эки чаагайыттыг хуура болгаш суур деп конкурсту чорударының чурумун ажылдап кылыр болгаш ону эрттирерин организаастаар. 2008 чылдың 1-ги кварталында ТР-ниң Чуртталга болгаш коммунал ажил-агый талазы-биле агентилел.

Өг-бүлелерни

ЧЕДИИШКИНИНГ БОЛУР ДИЗЕ...

Бичии оол чайын кырган-авазының дачазына келген. Ында үнүп турар ногаа, каттарны ол аажок сонуурган, чарашынып көргөн. Чечектерни боду сугарып турган.

Чүге-ле ийик ол кырган-авазының кылаштап болбас деп сагындырып кааны копка орук-биле садгылашче ээпкен. Хенертен тас арылар ону үглөп келген. Харындаа ооң эдерип чорааны хаважыгаш оларны ээре бээр, олар дезипкенер. Ынчанмас деп сөстү ооң дыңнаваанындан арыларга шактырар часкан. Ол хүнден эгелээш, «ынчал болбас» деп сөстүнүткээзин билип, дыңнангыр болу берген. Кырган-авазын дыңнаар, ооң чугаалаан сөстерин безин өттүнкүсээр апарган. Эпиг-ээлдек, бүзүрелдиг, хөглүг көрүжү, сагыш човангыр кичээнгеили, оолду кырган-авам ышкыш болуйн деп бодалче албадапкан. Ажылгыр, кечээ огул деп кырган-авазы мактаарга, оол чоргаарланып турган. Езулук кижилер болур дизе, бодун шын кижизидип алыры-дыр. Бодунга ынак, мага-бодун, чурттап турар черин арыг тургузуп чаңчыгып өөренир. Ажылчы, кечээ болур болза, кандыг-даа бергелерни ажып эртип болур.

Карл Маркс мынчаар бижээн: «Кижилер көрүнүк чок төртүтүнүп келген, ол өске улусту көргөш, мен ындыг-дыр мен деп бодун танып билип алыр». Ынчангаш чамдык кижилер эки кижилерден үлегер алыксаар, олар-биле дөмей болуксаар. А чамдыктары дедир-даа апаар.

«Ынчанмас» деп сөстү дыңнааш-ла, копка орукче кылаштааш, арыларга шактырып алыр часкан оол кырган-авазының сөзүн дыңнавайн барганы ол. Шынчы, хары-салгалыг, ажил-ишчи болур болза, чедишкенин, аас-кежиктиг болур. Кижилер аас-кежиктиг кылдыр төртүтүнүп келбес, аас-кежиктиг болур кылдыр кижизитинеринден хамааржыр.

Рада МОНГУШ,
Көк-Тей школының
башкысы.

Социал башкы азы социал педагог — өөредилге шугумунда эде тургустунушкун-биле кады тыылган албан-дужаал. Ол чүнү канчаар, кандыг эргелерлиг болгаш хүлээлгелиг болур ужурулуг деп айтырыгны чүгле школаның удуртукчуларының эвес, өөредилге шугумунуң удуртукчуларының безин чедир херекке албайн турары хомуданчыг.

Чүге ындыгыл дээр, кандыг-даа күрүнеге чедер бергеш, оон социал хөгжүлдешинден чурттуң сайзыралын билип алыр бис. Чеже-даа уран чүүлү сайзыраңгай болза, социал байдалы коштак болза, ол чурттуң экономиказы коштак деп билип алыр болгай. Безин бистин Тывавысты көрээлинер: спорт, уран чүүл, эртем, культура талазы-биле бедик деңгелде турар болзусса, экономиканы тургузар ажил-агый «аксап» турар болгаш, социал байдалы куду деңгелдедир бис. Школа база бичии күрүнедир... социал ажылы эки деңгелде болза, школаның ажил-агыйы эки деп түнөп болур. Оларның социал ажилдакчыларының ажылының түннелинде кадык амыдырал, уран чүүлге сонуургал, эки өөредилге болгаш черле школаның ажылының кол көргүзүлгери хамааржыр. Чеже-даа эки өөредилгелиг уруглар өг-бүлезинде деткимче чокта, сула салдынып багай салдарлыг бөлүктөргө кирип, будалы бээр азы чеже-даа өөредилгеге сунду чок болза, өг-бүлезинин деткимчези-биле эки улусче, эки, чаагай чүүлче уруглар тыртылар.

Кажан уруглар элээди үезинде чаңы өскерлип эгелээр, улуг улус бир дугаарында боттарынысче шүгдүнүп көрбейн, уруувустуң азы огулустуң эштерин бактап-ла эгелээр бис. Чүге аңаа ол улус-биле турарга, солун болганын, бистен чүге ырап турарын боданмайн, ажы-төлүвүстүң сеткил-сагыжын балыглап, чылдагаан чок черге оон эштерин буруудады бээр таварылгалар амыдыралда хөй. Мындыг байдалда кым уруглар биле ада-иениң аразына чокшула-жыышкынны тургузуп болурул? Класс башкылары. Оларның удурткан класында силернин төлүнөр

ышкыш 20 ажыг кижилер бар, оон ыңай уруглар эш-өөрүнүн аразына дыка чазык болур, оларның хомудалдары школаның эргинин ажа бээр-ле, уттундура бергилээр, а кажан чанар өй чоокшулап кээр, катап база сагыш-сеткили хөмүрери бээр уруглар эвээш эвес.

Школаның социал-психологтуг албаны өг-бүлелер биле уругларның өңнүү болур ужурулуг адыр ол. А бистин республиканың школаларында оларны эртен кээр, эжик

турар, ону олардан чамдыктары негевейн-даа турар. Хамаарышкан девискээринде быжыглаан өөреникчилеринин саны шупту четче, ному, кыдыраажы бар болза, ола. Оларның өг-бүлезинде чүү болуп турарыл, уруг чүнү чип алгаш кээп турарыл, кымның-биле чурттап турарыл деп айтырыгны чүгле бир-ле онза байдал тургустунуп кээр, хөөкүй класс башкысы, социал педагог, кижизидилге талазы-биле директорнун оралакчы-

ларның салым-чолу дээр хары-салгалыг болур ужурулуг. Назы четпээнер кем-херек үүлгедип каарга, олар колдуунда кандыг-даа сан учетка турбаан, эки чурум-дуг деп характеристикалыг уруглар болур. Та башкыларының уругларны кээргээш, ынчаар бижип бээр ол чүве, та класс башкысы, психолог, социал педагог башкыларның уругну эки танып билбээнинде чүве. Школага чаа келген өөреникчилер бо-ла чурум үрзэн-

САГЫШ-СЕТКИЛДИН ЭМНЕКЧИЛЕРИ

аксынга озалдаан өөреникчилер четчелээр, кичээл үезинде чурум үрзэн өөреникчилер сайгарар, кичээл үскен уруглар сүрер кижилер кылдыр көөрү чаржынчыг. Ынчангаш социал башкы мен деп чоргаар аданыр башкы барык чок деп болур. Ол албан-дужаалга колдуунда шак чок арткан азы өске албан-дужаалдан кудулаан кижилерни хүлээп ап турар деп хамаарылгалыг. Чок, бо дээр, езулук башкы мергежилге, акша-шалың сүрбес, чаштарга ынак болгаш башкы мергежилин шилип алган-нар ажилдаар албан-дужаал-дыр. Чүге дээр оларның харылзажыр

зындан негеп эгелээр. А херек кырында социал педагогтуң өг-бүлелер-биле кады ажилдаар үезинде олар школага удуртукчуларның караанга көскү черге турар ужурулуг. Оон башка халас акша чиген ажыы чок, кызырылдага таваржыр ажилдакчыларның санынче дораан кирер.

Уругларны мөзү-бүдүжүнүн, өг-бүлезинде байдалының аайы-биле, бир дугаарында, «ондактыг бөлүк» азы «группа риска» деп бөлүккө хамаарыштырар болза, оон-биле социал педагог ажилдаар, ол уруглар кем-херекке онаажы бербезин, школаның

нер аразынче кире бээр, мында ада-иениң буруузу улуг. Уругну чаа коллективке кирип турар болганда, эге дээринде аңаа чаңчыгып алырынга класс башкызынга, социал башкыга ада-ие дузалаар ужурулуг улус ол. А класс башкысы уругларын бо бөлүктөргө кирибес дээр ажилдаар. А кире берген болза, социал башкының, школаның назы четпээнер талазы-биле болгаш уругларның эрге-ажыын камгалаар талазы-биле инспекторларның дузасы-биле ол уругларын коллективтен хоорбазын кызыдар.

Бо ажилды куду деңгелдин ажылы деп санаарының бир чылдагааны — оларның шалыңының кудузу. Ынчалза-даа мергежилинге ынак кижилер кандыг-даа шалыңга ынак ажылын кылырлар. Башкы мергежилдиг кижилер уругларга, ажылынга ынак эвес болуру мөзү-шынарга таарышпас чүүл деп болур. Ынчангаш башкы ажылы эң буянныг иштиң бирээзи, а социал педагогтуң ажылы база бир онза буянныг иш. Ынчангаш оларның хүлээлгезин күөсөдиринге кым-даа шаптыктавас, үстүндөн базыышкын кылбас, чүге дээр олар социал камгалал негетинин турар кижилерин сагыш-сеткилинин эмнекчилери, амыдыралга, аңаа шын туруштуг болурунга өөредир башкылар-дыр. Олар бодунуң ээлчээнде ажылын хоойлу езугаар чүрээ-биле күөсөдир ужурулуг. Бо 2008 — Өг-бүлелер чылы болганда, социал башкыларның ажылы көскү черин ээлээр. Олар өг-бүлелерге кадык-чаагай амыдырал дээр ажилдаар ужурулуглар. Үе ону негеп турар, бис үеге чагыртыр ужурулуг бис.

Айлаң ДАРЖАА.

Ада-иелерге сүмө

ТӨЛҮЦЕР-БИЛЕ ЧООК СИЛЕР БЕ?

Өг-бүлелер уругну төлөптүг хамааты кылдыр кижизидеринге амыдыралга ажыктыг негелделерни өөредир чугула: кижилер-биле сагыш-сеткилин үлежири, бодунга бүзүрээр, чок кижилерлиг болуру, бот-меделер, сонуургал, бүзүрел, ыдыкшыл дээр ышкыш шынларны уруглар өг-бүлезинден хевирлеп алыр. Ынчангаш бодунарның ажы-төлүнүн эки билер силер бе деп айтырыгны бодунарга салып, дараа-зында айтырыгларның дузасы-биле тодарайнар:

- Төлүнүн хөй кезинде канчаар адаар силер?
- Аңаа ынчаар адаарыңар тааржып турар бе?
- Школадан каш шакта кээр-дир?
- Хостуг үезинде чүнү канчаарыл?
- Чок эштери кымнарыл, оларның чурттап турар чери кайдал?
- Оларның ада-иенин билер силер бе?
- Олар кайы хире үр найыралдажып турарыл?
- Чүге оларның-биле найыралдажып турарыл?
- Чүнү кылырыңа ынагыл, чугаалап көрүңерем.
- Ынак өңү, кинозу, ному.
- Кым болуксаарыл?
- Оон-биле кайы хире үе эрттирип турар силер?
- Төлүнүн кандыг мөзү-шынарын өскерттип алган болза деп бодаар силер?
- Келир үеде кандыг кижилер болзун деп бодаар силер?
- Өг-бүлелерде байдалдан чүнү өскөртүксээр силер?

Айтырыгларны баштай боттарыңар харылааш, оон урууңар азы огууңардан айтырып көрүңерем, харылар дүжүп турарыңардан ук айтырышкынның

сорулганың аайы-биле кандыңарны шүгдүнүп, чогуур түннелди үндүрерин күзөдүм.

Уругларны кандыг-даа ада-иениң бодун улуг кижилер мен, менден коргар, мени хүндүлээр ужурулуг дээр бот-тогдунушкуну-биле кижизидери болдунмас. Амыдыралда шын оруун тыппаан, кем чок, кенен төлүнүн бүгү таладан камгалаарын кызыңар, а ол дээр оон үүлгеткен чүүлдеринге кайы хамаанчок болчуру эвес деп билери чугула. Бодунуң күштүг аажызы-биле кады төрөөннөрүн, ажы-төлүн чагырар улуг сеткил кажан-даа уруг биле ада-иениң аразына бүзүрелди тургуспас, харын-даа салым-чолга аарышкылыг түннелге чедирип болур. Бодунарның чаш үлериңер сактып келгеш, килеңиңерни оожургал-биле солуп, ама саазыңны алгаш ийи кезекке чаргаш, бир талазынга урууңарның эки талаларын, өскезинге багай талаларын бижип көрүңер. Оон урууңарны «ажык чугаа-же» кыйгыргаш, шынчызы-биле үүлгедип турган опчок чүүлдерин болгаш чедишкениңерин чугаалап бээрин дилер. Чугааның чедимчилиг болуру силерниң сагыш-сеткил талазы-биле төлүнөр-биле чок болганыңардан хамааржыр. Эки кижилер кижизидип алыр дизе, бичиизинден тура, бодунуң частырылганы дээр харысалгалыг болурун өөредир дээрзин утпаңар, ынчангаш «согур ынакшыл-биле» уругларыңарны камгалаар дээр, хора чедиреринден сестип чоруңар.

А.ЛОПАРЕВА,
Республиканың «Сайзырал» психолог-эмчи социал үделге төвүнүн директорунуң оралакчысы.

КЫЛЫК ЧАЗЫП АЛЫР ДИЗЕ...

Футболдун болгаш өске-даа спортчу оюннарның мөгөйкчилери маргылдаа үезинде алгырып-кышкырып «аарып» каапкан соонда, чүгле спортчу сонуургалын хандырып алыр эвес, нерв системаларын база дыштандырып ап турар чүве-дир. Чүге дээр эртемденер, невропатологтар улуг алгыдан сагыш-сеткилдин дүвүрээзини база күженишкенин чавырлы бээр деп санап турар. Ынчангаш чамдык улус кылыктанган үезинде алгырып-кышкырып алгаш, дүрген оожургай бээр ол. А ыттавайн орган кижиниң сагыжыңа хомудал үр артар. Ол чорук кадыкка дыка хоралыг.

Боттарыңар болгаш чок улусуңар кадык, сагыш-сеткили омак-сергек чорзун деп бодаар болзуңарза, улус чок черге баргаш, бар шаанар-биле кончутунуп алгырып алыңар. Бодунарны бодааш, чок улусуңарны кээргевейн алгырар болзуңарза, олар чүгле хомудаан сеткилин шыгжал муңгараарыңардан аңгыда, кадыкшылыңа дыка улуг хораны база чедирип турарлар. А эң эки сүмө өг-бүлелер-биле кады маргылдаадан барып көрүп туруңар.

Топ парладан алган.

Сталинград тулчушкунунуң 65 чылынга

1942 чылдың февраль 2-де Сталинградтың кырында Тиилелгеңиң тугу.

ТИИЛЕЛГЕЖЕ ОРУК ООҢ ЭГЕЛЭЭН

Кижилер төрөлгөтөнүн төөгүзүндө эң-не каржы-дошкун, ханныг-чинниг дайын делегейниң ийги дайыны болуп, 20-ги чүс чылдың төөгүзүндө арткан. Совет кижилер төрөөн чуртун немец-фашисттер эжелекчилерден камгалаар дээш, көстүп көрбөөн маадырлык орукту элестеткенер. Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүн сайгарып көөр болзувусса, Сталинград тулчушкунун онзагай черни ээлеп турар. Делегейниң ийги дайынының төөгүзүн сайгарып турган даштыкы төөгүчүлөр СССР-ниң Тиилелгеже улуг оруу Сталинград тулчушкунундан эгелээн деп үнелелди бергенер, а бистиң төөгүчүлөривис Москва чанынга немецтерни чылча шапканын биле болган деп үнелээн болгай.

Ам удавас Сталинградка немец-фашисттер шериглерни чылча шапканының 65 чыл оюн байыр-лаарының бүдүүзүндө турар бис. Шынап-ла, делегейниң ийги дайынының төөгүзүндө чаа арынны айткан бо тулчушкунун дугайында ам сактыры черле артык эвес.

Сталинград тулчушкунунун планын Дээди Кол командылаачының оралакчызы Г.К. Жуков, Чиңгине штабтың начальниги А.М. Васильевский ажилдап кылган

болгаш Дээди Кол командылаачы И.В. Сталин бадылаан турган. Бо операцияның планын тургузуп тургаш Дээди Кол командылаачының штавы бүгү талазы-биле байдалды өөренип көргөн. Немец-фашисттерниң күжүнүн талазы-биле чажыт медээлерни кончук хынам-чалыг шинчилеп көргөн. Ооң-биле чергелештир чамдык шериг удур-тукчуларының, оларның штаб начальнигтериниң бодалдарын база өөренип көргөн. Ынчалза-даа бо операцияның планы кончук чажыт турган, ону эгезинде армия командылаачылары хамаанчок, фронт командылаачылары безин билбейн турган. «Эрткен чылдың кыжы ышкыш, 1942-43 чылдың кыжында ындыг улуг күш-биле дайын чорудулганын орустар чорудуп шыдавас, оларның күжү сулараан» деп, немец-фашисттер шериглерниң кол командылаачылары чугаалап турган.

Сталинград районунга Совет Армия ол хире улуг күштүг удур халдаашкынны чорударын немецтер билбейн турганнар. Херек кырында ол районга бистиң ниити шеригниң 10, бир танк, 4 ужар чүүл-дүн армиялары, чамдык механизастаттыг танк болгаш аъттыг шериг корпустарын белеткеп каан турган. Оларның холунга 15,5 муң

чепсек болгаш минометтар, 1463 танкылар болгаш боду чоруур артиллерия тургузулары, 1350 шериг самолеттар турган.

Сталинград фронтузунга немецтерниң күжү база четтир турган; Паулюстун 6-гы армиязын безин чугаалаваска, Италияның 8-ки, Румынияның 3 болгаш 4-кү армиялары, немецтерниң боттарының 6 болгаш 4-кү танк армиялары турган. Бо бөлүккө немец-фашисттерниң бир миллион ажыг солдаттары, 675 танкылар болгаш шаап халдаар чепсек, 10 муң ажыг чепсек болгаш минометтарлыг турганнар. Оларның армияларын 4-кү агаар флodu болгаш 8-ки ужар чүүл корпусу доктаамал деткип турган.

Сталинград тулчушкунунун операциязын чорударының бетинде Дээди Кол командылаачының дужаалы-биле ийи фронтуну; Дон болгаш Сталинград фронтузун 1942 чылдың чайынында тургускан. Дон фронтузун К.К. Рокоссовский, Сталинград фронтузун А.И. Еременко командылап турган.

1942 чылдың чайынында немец-фашисттер шериглер Сталинградты эжелеп алырынче улуг кичээнгейни салып эгелээн. Олар ону улуг күш үндүрбейн эжелеп алып сорулгалыг турган. Сталинград камгалал үлетпүрүнүн талазы-биле улуг хоо-

рай болурундан аңгыда, чуртту мурнуу районнар-биле харылзаштырып турар кол транспорт аргы-жылгазының кол судалы болуп турган. Фашисттер Германия бо сорулганы күүседиринге фельдмаршал Ф. Паулюска командылаткан 6-гы армиязын быжыглаан турган.

Сталинград болгаш Дон фронтузун дайынчылары дайзынын бо сорулгазын үзе шапкан. Хоорайның камгалал дайыны 1942 чылдың июль 17-ден ноябрь 18-ке чедир дөрт ай иштинде үргүлчүлээн. Бо канчаар-даа аргажок каржы-дошкун дайын болган. Кайы-даа талага чидиргилер хөй болган. Сталинград хоорайны камгалаарына генерал В.И. Чуйковтун командылааны 62-ги армиязы, М.С. Шумиловтун командылааны 64-кү армиязы онза шылгараан. Кайы-даа генералдарның аттары Ада-чурттуң ийги дайынының төөгүзүндө алдын үжүктөр-биле кирип бижиттинген.

1942 чылдың ноябрь 19-та совет шериглер шаап халдап киргеш, фашисттер Германияның фельдмаршал Ф. Паулюска командылаткан 6-гы армиязын болгаш 4-кү танк армиязын, нити саны 330 муң шериглерни долгандыр бүззепкен. Гитлержи командылап бүззепке таварышкыш, шериг хостап алып сорулга-биле генерал-фельдмаршал Манштейнниң шериг чоруткан. Гитлер бодунун шериги олумен камгалап алып дээш Манштейнниң операцияны дүрген эгелээринче далаштырып турган. Генерал Р.Я. Малиновскийге командылаткан 2-ги гвардейжи армия Манштейнниң шеригине улуг согушту бергени-биле база Сталинград фронтузун дайынчыларының эресидим чоруу-биле Гитлерниң Паулюстун шериги хостап алып күзели боттанмай барган.

Сталинградка болуп турар тулчушкуннарның болгаш бүззепкелтирген немец шериглерниң байдалын Күрүнениң Камгалал Комитетинге сайгарып чугаалашкыш, Дээди Кол командылаачы И.В. Сталин мындыг шийтирнү үндүргөн:

—Бүззепкелтирген дайзыннарны чылча шавар талазы-биле удуртулганы чаңгыс кижиниң холунга бээр. Ам ийи фронтунун командылаачыларының хөдөөлишкини бот-боттарынга шаптыктаар—дээш, чаңгыс Сталинград фронтузун тургускыш, кол командылаачызынга К.К. Рокоссовскийни 1942 чылдың декабрь 30-де томуулаан. Немецтерниң бүззепкелтирген

шериглери кончук берге байдалга келген. Оларны камгалаарының кандыг-даа сорулга чогу билдине берген. Шеригниң аш-чем курлавыры төнгөн. Балыгланган болгаш аараан солдаттарның өлүп турарының саны көвүдээн. Мындыг байдалды өөренип көргөш, Дээди Кол командылаачының штавы, хөй хан төгүүшкүнүн болдурбас сорулга-биле фашисттер Германияның бүззепкелтирген 6-гы армиязынга бүгү делегейге хүлээп көрдүнген чурумга дүүштүр дүжүп бээриниң дугайында ультиматумун кириген турган. Гитлержи командылап ол ультиматумну хүлээп албаан, бодунун солдаттарын сөөлгү окка чедир дайылдажыр дужаалды берген. Ол канчаар-даа болдунмас дээрзин немец солдаттар боттары безин билип турганнар.

Байдал бергедеп кээрге, Паулюс Германияның дээди командылаачыны: «Хай-халап чайлаш чок келген. Арктан дириг кижилерни камгалап алырынче, дүрген дүжүп бээр чөпшээрелди бээрин дилээн». Ооң ол дилээнге чөпшээрелди бербээн. 1942 чылдың февраль 2-де 100 муң хире бүззепкелтирген немец шериглер туттурган. Ооң иштинде—фельдмаршал Паулюс-биле каттай 22 генералдар туттурган. Кажан Паулюс туттурган соонда, ооң Германияга турган өг-бүлөзүн болгаш чоок кижилерин фашистер бүрүнү-биле узуткаан.

Сталинградка болгаш ооң де-вискээринге болган тулчушкуннарга фашисттер Германияның 1,5 млн. хире шериглери өлүрткөн болгаш 3500 танкыларын, 12 муң чепсектерин болгаш минометтарын, 3 муң хире самолеттарын болгаш хөй саныг өске-даа техниказын чидирген.

Сталинградка болган тиилелге Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүндө Тиилелгеже орук моон эгелээн деп делегей төөгүчүлериң бижип турары таварылга эвес. Ол делегейге чүнү көргүскенил дээрге, бир дугаарында, совет шериг начальнигтериниң дайынны калбак фронтуну-биле чорударына мергежилиниң бедээнин, эргежок чугула шериг техниказы-биле болгаш аш-чем-биле доктаамал хандырып турар тылдың быжыын, Совет Армияның күжүн бүгү делегей үнелеп көөр кылдыр тургузупкан.

Төп парлалгачан Сергей ХЕРТЕК белеткээн.

Чурукту Ай-Кыс Маспык-оол чара хоолгалаан.

ТРАНСПОРТ ҮНДҮРҮҮН ТӨЛЭЭРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва Республиканың үндүрүг органнары 2007 чылдың транспорт үндүрүүн төлээриниң дугайында дыңнадылганы транспорттун ээлеринче чорудуп эгелээн.

Практикадан алгаш көөрге, чамдык үндүрүг төлөкчилери дыңнадылганы алган соонда, транспорт дугайында медээлер дүүшпейн турары-биле холбаштыр, ында айтылган үндүрүгнү түнү-биле чөпшээрешпейн турарын илередип турар таварылгалар бар. Хомуданчыг чүве, ындыг таварылгалар ховар эвес болуп турар. Ынчалза-даа бүрүткел органнарындан кирген медээлерге үндезилеп, үндүрүг инспекциязының ажилдакчылары транспорт үндүрүүн тыртарын боттандырып чорудар. Үндүрүг инспекторларының сорулгазы—дыңнадылгаларда транспортту тодаратканында частырыг туруп келзе, хамаатыларга баш удур чүгле сагындырар эвес, мындыг байдалда үндүрүг төлөкчилериниң эргезин болгаш хөдөөлишкинин чедингир тайылбырлап бээр талазы-биле ажилды чорудуп турар.

—Бир эвес дыңнадыгда транспорт дугайында медээни шын эвес айткан болза, чүнү кылырыл?

—Үстүндө база чугаалаан болгай бис, транспорт дугайында медээлер бүрүткел органнарындан (ОШАЧКИ, биче хемчээлдиг суднолар талазы-биле инспекция-БХСИ) үндүрүг инспекциязынга кээр. Ынчал кээрге, үндүрүг төлөкчизиниң билдиришкенинге болгаш ОШАЧКИ, БХСИ, Күрүнениң техниктиг хайгаарал чериндан (машинаны бүрүткээниниң азы учеттан ужулганының дугайында справка, автомо-

биль ажык чок азы дилээшкнде чоруп турар дугайында справка, техпаспорт) ону бадыткап турар документтерге үндезилеп, чүгле ынчан үндүрүг инспекциязы медээлерниң баазызынга эдилгелерни кирип болур.

—Бүзүредилге талазы-биле автомобильди садыпканда, транспорт үндүрүүнүн төлөкчизи кым болурул?

—Бүзүредилге талазы-биле транспорт дериг-херекселин садып чорудупканда, ону 2002 чылдың июль 30-ге чедир долдурганда, бүзүредилге медээзинде айтылган кижилер транспорт үндүрүүнүн төлөкчизи болур. Бир эвес бүзүредилгени айтылган хуусаадан орай долдурган болза, ол транспортту бүрүткээн кижилер транспорт үндүрүүн төлээр талазы-биле хүлээлгелиг болур. Транспорт дериг-херекселин учеттан ужулганда, автомобильди саткан ээзин чүгле ынчан үндүрүг төлээринден хостап болур.

—Үндүрүг төлөкчизи 2007 чылдың дыңнадылгалары манавайн транспорт үндүрүүн боду баш бурунгаар төлөп болур бе?

—Ийе. Ындыг эрге үндүрүг төлөкчилеринде бар. Орта үндүрүг төлөкчизинге транспорт дериг-херекселин шимчедикчизиниң күжүнүн дугайында тодаргай медээлер эргежок чугула, үндүрүг ставказы, транспортту эдилеп турар айының саны, бир эвес транспортту бир чылдың иштинде бүрүткөткөн азы учеттан ужулган болза, кан-дыг-даа банкыга тургустунган майык езу-гаар төлөвирин долдурар.

—Бир эвес транспортту оорлап апарган, озал-ондактыг байдалда турар азы гаражта анаа турар болза, кандыгыл?

—Ындыг транспорт дериг-херекселдерин учеттан ужулбаан болза, үндүрүг төлөкчизи хоойлуга дүүштүр транспорт үндүрүүн төлээри албан. Бүрүткел органнарының учедундан транспортту ажыглавын турар азы шуут үрелген дээш учеттан ужулган таварылгада, транспорт үндүрүүн төлээринден хостаар.

—Үндүрүг талазы-биле кандыг чиигелделер барлы?

—Совет Эвилелиниң, Россияның Маадырлары, Алдар ордениниң үш чергези-биле шаңнатканнар, Ада-чурттуң Улуг дайынының кижикчилери болгаш хоочуннары, «чернобыльчылар», 1-ги болгаш 2-ги бөлүктүн инвалидтери—үндүрүг төлөкчизиниң шилип алганы-биле чүгле чаңгыс транспорт дериг-херекселинге транспорт үндүрүүнүн талазы-биле чиигелделиг болур.

Тургускан чиигелдени бадыткаарынга болгаш транспорт үндүрүүндөн хостаарына, шынзыдылга документизиниң хоолгазы болгаш бижимел билдиришкенин үндүрүг инспекциязынга кириер.

—Транспорт үндүрүүн канчаар санаарыл?

—Тыва Республиканың тургускан хоойлузунда үндүрүг ставказы болгаш транспорт дериг-херекселин күжүнүн дугайында бүрүткел органнарының кириген медээлеринге үндезилеп, үндүрүг органнары үндүрүгнү түнүн санаарын транспорт үндүрүүнүн дугайында хоойлуга дүүштүр чорудар.

Бир эвес транспортту чыл эгезинде бүрүткөткөн болза азы үндүрүг үези төнмээндө учеттан ужулган таварылгада, тран-

спортту албан езузу-биле ажыглаан айларынга дүүштүр үндүрүгнү санаар.

—Дыңнадыгны алганда, транспорт үндүрүүн төлээриниң чуруму кандыгыл?

—Үндүрүг төлөкчизи дыңнадыгны алгаш, эрткен үелерде үндүрүг болгаш хөөлөр талазы-биле өрелери бар бе, олче онза кичээнгейни угландырар ужурул. Бир эвес өрөзи бар болза, үндүрүг төлөкчизи кайы-даа банкының салбырынга шупту реквизииттерин айтып тургаш, төлөвир квантизациян боду долдурар.

Транспорт үндүрүүнүн талазы-биле өрөзи чок үндүрүг төлөкчилери үндүрүг органнарының чоруткан дыңнадышкынын, чылдың төлөвирин банк ажилдакчызынга көргүзүп тургаш, 2007 чылдың үндүрүүн төлээр.

—Үндүрүг төлээрин болгаш автомобильди садарының дугайында үндүрүг инспекциязынга автомобильдин ээзи баш удур дыңнадып болур бе?

—Ийе. РФ-тиң УК-ниң 229-ку чүүлүнүн 1-ги пунктузунга үндезилеп, транспортту садып турар үндүрүг төлөкчилери чылдың апрель 30-ден орай эвесте, чурттап турар чериниң аайы-биле үндүрүг органнарынга үндүрүг декларациязын дужаар.

РФ-тиң УК-ниң 228-ки чүүлүгө дүүштүр үндүрүг декларациязындан санаар болгаш хуу кижилериниң орулгазының үндүрүүнүн ниити түнү бюджет төлөвиринче кирер. Чылдың июль 15-тен орай эвес хуусаада үндүрүг төлөкчизи чурттап турар чериниң аайы-биле төлээр.

Россияның Федералдыг үндүрүг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелин үндүрүг төлөкчилери-биле ажилдаар килдизи.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ПРОКУРОРЛАР КҮЖҮН ШЕНЕШ КЕННЕР

«Сүбедей» спорткомплексин ойнаар улуг залы чоокта чаа Тываның прокуратуразының ажилдакчыларының болгаш РФ-тиң прокуратуразының чанында Истелге комитетиниң ТР-ниң талазы-биле Истелге эргелелиниң истекчилериниң маргылдаазын көрүп келген аарыкчыларның хөглүг алгызындан сириңейнип турар ышкаш кылдыр сагындырып турган...

Хол бөмбүүнге маргылдаа. Истелге эргелелиниң командазы бо ужуражылгага багай эвес белеткенген болган. Республиканың прокуратуразының төп аппаратының ажилдакчыларының командазын бүзүрелдиг ол тиилеп алган. Аңаа үш херэзжен ойнакчы база ойнап турган. Истекчилер прокурорларның кожууннардан келген спортчу командазын база тиилеп алыр сорулганы салганнар. Ынчангаш ужуражылга кончук солун байдалга эрткен.

Бирги оюнда-ла демисел чидигленген. Ынчалза-даа кожууннарның прокурорларының чыынды командазының кежигүннери шөлдү дүрген шингээди ап, улам кичээнгеилги ойнап эгелээш, удурланыкчызын сан талазы-биле ажып эгелээш. Шөлге алышкылар: Кызыл кожууннун прокурору Артур болгаш Танды кожууннун прокурору Амир Монгуштар демниги, эки ойнааннар. Кызыл хоорайның прокурору Анатолий Монгуш бөмбүктү база тулган эки берип турган. Удурланыкчылары Улуг-Хем ко-

жууннун прокурору Мерген Ондарның ылаптыг согуларын хүлээп ап чадап кааннар. Оюн кожуун прокурорларының чыынды командазының тиелелге-биле доостурга, М.Ондарга маргылдааның «Эки халдакчызы» деп тускай шаңналды тывыскан. РФ-тиң прокуратуразының чанында Истелге комитетиниң ТР-ниң талазы-биле Истелге эргелелиниң Улуг-Хем кожуунда районнар аразында истелге килдизиниң улуг истекчизи Каңоол Ховалыг эки камгалакчы болган. Ооң удурткан командазы үшкү черни ээлээн.

Баскетбол маргылдаазында база Мерген Ондар шылгараан. Кызыл хоорайның прокурорунун улуг дузалакчызы Семен Соловьевтун октаан бөмбүктери командага хөй саннарны эккеп турган. Ол маргылдааның эки халдакчызы, а Истелге эргелелиниң ажилдакчызы Айдыс Сынаа эки камгалакчызы болган.

Ол хүн тренажерлар база анаа

Хол бөмбүүнге шилчип чоруур кубокту кожуун прокурорларының командазының капитаны Амир Монгуш хүлээп ап тур.

турбаан. Херэзженнер маңнаар оруктарны «эжелепкеннер». Эр кижилер колдуу гирлер көдүрүп турган.

Республика прокурорунун улуг дузалакчызы Ольга Бузыкаева кежээни дургу холундан ракетканы салбаан. Теннис столунга боттарының эки белеткелдин прокурорлар Саяна Николайчук биле Виктория Салчак көргүскеннер. Аныяк үезин республика прокуратуразының хоочуну, Улуг-Хем кожуунга прокурорлап чораан Антонина Федоровна Буркова (Кропило) база сагынган.

— Мен 1980 чылдарда эки ойнап турган мен — деп, ол чугаалаар. — Ынчан республика маргылдааларына безин киржи чордум. Ол үеде Тывага стол теннининче улуг кичээнгеилги салып турган. Сөөлүнде спорттун бо хевирин утуп эгелээни хомуданчыг...

Ол үеде стол теннининге маргылдаа эгелээш. Эр ойнакчылар аразында Улуг-Хем кожууннун прокурору Мерген Ондарга чедир ойнаар кижик чок болган. Ол түңнел оюнда Өвүр кожууннун прокурору Чаяан Ондарны тиилээн. Чөөн-Хемчик кожууннун прокурору Сайдаш Монгуш үшкү черни ээлээн.

Херэзженнерден Истелге эргелелиниң саң-хөө болгаш материал-техниктиг хандырылга килдизиниң начальниги Жанна Дөмүр-оол бирги черни алган. Ийги черге республика прокуратуразында килдисте улуг прокурор Чодураа Ондар төлөптиг болган.

Тиелекчи командаларга шилчип чоруур кубоктарны тывыскан. Спортчу эки көргүзүлгелериг болган ажилдакчыларга республика прокурору Павел Бухтояров биле РФ-тиң прокуратуразының чанында Истелге комитетиниң ТР-ниң талазы-биле Истелге эргелелиниң удурткучу Аяс Чудан-оол дипломнарны болгаш өске-даа өртек-тиг шаңналдарны тывыскан.

Василий КРИВДИК.

Авторнун тырттырган чуруктары.

Баскетбол шөлү — каш-ла секунда болгаш, команда база бир санныг болур.

Тыва Республиканың Камбы-лама эргелелинге Шагаа эрттирериниң программасы

Тываның төп
Цеченлиң хүрээзи:
Февраль 6-да 12.00
шактан 13.30 шакка
чедир номчуур ном-
налдар — Доржу Чотпа,
Кандан Лхагема, Хей-
аът саңы, Ак Дарийги,
Ногаан Дарийги, Гялва
малуй.

Февраль 6-да 18.00 шактан 19.30 шакка чедир — Идегел, Денбарма, Чамбал санчот.

Февраль 7-де 12.00 шактан 13.30 шакка чедир — сагызыннар макталдары, мөргүлдер — Лхамо, Комбу, Намзырай.

Февраль 7-де 15.00 шактан 16.30 шакка чедир — Алдын-Херел саңы, Сержим, буян-кежик ному, Гялва малуй.

Февраль 7-де 18.00 шактан 19.30 шакка чедир — Чамбал санчот, Денбарма, Саңчод монлам, Дываажан монлам.

Февраль 7-ден 8-че хондур номналдар В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга, Улусчу чогаадылга бажынынга, «Тудугужу», «Енисей» культура бажынына болгаш Цеченлиң хүрээзинге 21.00 шактан 04.00 шакка чедир Сундуй номналы болур (бүдүн чылдың эдилге ному).

Февраль 8-те даң бажында 5 шакта Сетар Лхамо. 06.00 шактан 06.30 шакка чедир Саң салыр езулал «Цеченлиң» хүрээзинге болур.

Февраль 8-тен 23-ке чедир 12, 15, 18 шактарда «Цеченлиң» хүрээзинге Шагаа айының Улуг Йерээл, номналы болур.

АРГА-СҮМЕДЕН КАДЫҢАРАМ

Хүндүлүг номчукчу!

Тываның Чогаалчылар эвилели «Шын» солуннун номчукчуларындан арга-сүме алыксап тур. Кым деп тыва чогаалчының, чүү деп чогаалдарын (чечен чугаалар, кыска тоожулар) орус дылче очулдурган болза, Россия иштинде өске чоннар ону сонугурап номчуур деп бодаар силер?

Саналдарны редакцияже бижи, дараазында телефонче долганар: 2-03-87.

ТР-ниң Чогаалчылар эвилели.

ХОСТУГ ОЛУТКА КОНКУРС

Суг курлавырларының федералдыг агентилелиниң Енисейниң бассейниг суг эргелели күрүнениң хамааты ажил-албанының хостуг албан-дужаалынга — Тыва Республика талазы-биле суг курлавырларының девискээр килдизиниң кол специалист-эксперт албан-дужаалынга конкурска киржири-биле документиленни хүлээп эгелээрин чарлап тур

Күрүнениң хамааты ажил-албанының хостуг албан-дужаалының конкурзунга Россия Федерациязының 18 хар назы четкен хамаатылары киржи, олар Россия Федерациязының күрүне дылын билер болгаш дараазында мергежил негелдеринге дүжүр ужурулуг:

- албан-дужаалының хүлээлгелерин күүседиринге чугула болур мергежилниң аайы-биле тускай дээди эртеми, күрүнениң хамааты ажил-албанынга үш чылдан эвээш эвес ажилдаан дуржулгазы азы мергежили-биле ажилдаан стажы беш чылдан эвээш эвес болур.

Конкурска киржи күзүлдиг кижилер бо чарлалды парлаан хүнүнден эгелеп, 30 календарь хүннерин дургузунда документиленни Енисейниң бассейниг суг эргелелиниң дараазында адресинге кириер: 660041, Красноярск хоорай, Свободный деп доора кудумчу, 6.72, каб. 408, 9.00 шактан 12.30-ге чедир, 13.30-ден 17.00 шакка чедир; харылзажыр телефоннары: (3912) 98-53-21, (39422) 5-26-47.

Конкурска киржири-биле холбашкан чарыгдалдарны (конкурс эрттирер черге чедир болгаш дедир чоруурун, чурттаар оран-сава хөлезилээрин, харылзаа ачы-дузазын ажыглаарын болгаш өске-даа чарыгдалдарны) кандидаттар боттарының акша-хөреңгизи-биле боттандыраар.

Бадарчы Сенгиевич СЕДЕЙНИН адынга тывыскан «Күш-ажылдың хоочуну» шынзылганың 2007 чылдың октябрь айда читкени-биле ону күш чок деп санаар.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдист — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, очулга — 2-17-09, үлөттүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tuva.ru
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катал үнөр. Хөмчээли парлаан 3 ама.
Тираж 9000. Чагыг 10. Номери парлаггаже дужааганы: график езуугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б.ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрткээн.

Херечилең дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дындадылганы дээш авторлар боттары харылылаар.